

45

7-17

ФЕЛІКС
ГАЛЬПЕРІН

ПРИГОДИ
ШКІРЯНОГО
М'ЯЧА

мл 75
Г-17

(3 кл.)

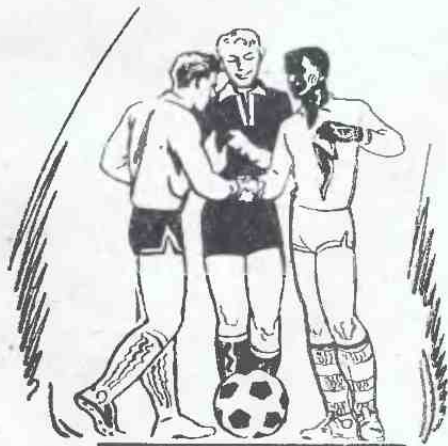
X

ФЕЛІКС
ГАЛЬПЕРІН

7А2
ГП

ПРИГОДИ ШКІРЯНОГО М'ЯЧА

Оповідання про футбол
та футболістів

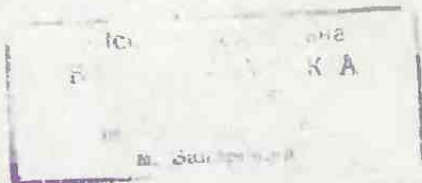
ВИДАВНИЦТВО ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ВЕСЕЛКА» КИЇВ 1972

Кілька років тому сторінки багатьох газет і журналів обійшов цікавий малюнок. У центрі його — наша планета, а біля неї супутник — чорно-білий футбольний м'яч. Художник, звичайно, знехтував закони астрономії, але по-своєму він мав рацію. Футбол давно став супутником нашого життя, господарем стадіонів на всіх континентах земної кулі, найулюбленішою грою мільйонів людей.

У Фінляндії його називають «ялкопалло», в Італії — «кальчіо», в Югославії — «ногOMET», у Чехословаччині — «копана», в Польщі — «пілка ножна», в Угорщині — «лабдаругаш», у Німеччині — «фусбалль», у Радянському Союзі — «футбол». Називають по-різному, а люблять однаково гаряче. Бо це гра мужніх людей, вона виховує сміливість і волю, вчить міцно дружити.

З російського оригіналу переклав
ПЕТРО ЯЦЕНКО

Малював
АНАТОЛІЙ ПАЛИВОДА

МУЗЕЙ МІСТЕРА БЕЙЛІНГА

За п'ять миль від Лондона розташувалось невелике містечко Хітчин. Тут знаходиться єдиний у світі футбольний музей, що його заснував секретар місцевого футбольного клубу містер Бейлінг.

У спеціальних вітринах зберігаються м'ячі з автографами знаменитих футболістів, емблеми, майки, значки, прапори. Під склом вишикувались бутси зірок світового футболу.

Зберігаються там і майки гравців московського «Динамо», які першими з радянських футболістів побували в Англії.

Та найцінніше — це стародавні реліквії і документи, що розповідають про перші кроки англійського футболу. З них ми дізнаємося про цікаві події, учасниками яких були королі і ремісники, суворі судді і веселі англійські школярі.

«Королі і футбол? Що тут спільного?» — здивується хто-небудь.

Справа в тому, що саме слово «футбол», тобто «ножний м'яч», уперше було вжито в указі короля Едуарда III, який під страхом смерті забороняв це «підле заняття».

За честь професії

Уявіть собі невелике середньовічне містечко в Англії з його вузькими вуличками, тісними площами і населенням, яке складалось переважно з ремісників. Ремісники об'єднувались у цехи, мали своїх старост, навіть прапори і значки. Вони гордились своїм ремеслом і були не від того, щоб при нагоді показати свою зверхність над представниками іншого цеху. Особливо запальними і завзятими ставали ці змагання, якщо на базарну площу хто-небудь приносив м'яча.

— Гей, хлопці! — гриміло у майстернях — Кидай роботу!

Ковалі, майстри і підмайстри знімали фартухи, відклали вбік інструмент, зменшували вогонь у горні. На базарній площі їх уже чекали гончарі.

— За мером послали? — хвилювались вони.

Та ось і мер. Спихвату він криво одягнув капелюха, але ніхто цього не помічав.

— Усі готові?

— Готові, пане мер! — дружно відповідають обидві сторони.

Мер стискає руками м'яча, потім підкидає його вгору. Це сигнал до початку гри. Ковалі й гончарі з галасом кидаються до м'яча. На площі коїться щось неймовірне. В командах немає ні захисників, ні нападаючих, іноді навіть

важко зрозуміти, хто свій, а хто чужий. Адже звалити супротивника на землю підніжкою, штовхнути його руками в спину або вдарити по ногах не вважалось порушенням правил. Це було ознакою сили, спритності і винахідливості. А втім, ніяких правил тоді ще не існувало.

Ось чорнобородий гончар вирвався з купи тіл і, підбиваючи м'яча поперед себе, вийшов уперед. Сильний удар — і м'яч із свистом пролетів між двома стояками, що називались голом.

— Влучив у гол! — загорлали сотні голосів. Гравці і болільники, яких немало зібралось на базарній площі, не могли стримати свого захвату. — Гол! Гол! — без кінця повторювали вони.

Гра припинилась. Чорнобородого гончаря підняли на руки й урочисто понесли у найближчий шинок. На порозі його зустрів господар, давній прихильник цеху гончарів, міцно потиснув руку. Всі сіли за стіл і підняли кухлі з елем за здоров'я вмілого гравця.

За півгодини гра відновилася. Ковалі вирішили будь-якою ціною відігратися, і гончарі, мов снопи, валились на землю, як тільки хто-небудь з них поривався пройти з м'ячем уперед. А коли чорнобородого вдарили так, що він не зміг підвестися, гончарі не витримали — і завирувала бійка. З усіх боків підбігали болільники. Мер даремно намагався закликати до порядку гравців. Його вже ніхто не слухав.

Завбачливі жителі квапливо зачиняли віконниці. У діло пішли не тільки кулаки, а й що потрапило під руку. То тут, то там чувся брязкіт розбитих шибок. Біда перехожому, який випадково опинився б у цей час на базарній площі!

Наступного дня мер суворо вичитував старостам обох цехів і накладав на них грошовий штраф. Він нахвалявся, що більше ніколи не дозволить грати у футбол у своєму місті. Та минало кілька днів, усе потроху забувалось, до мера прибігали представники інших цехів, і він знову поспішав на базарну площу.

Футбольні зустрічі не завжди закінчувались бійками, в

яких сходились сотні людей. Але суперечки виникали завжди, бо футбол нікого не залишав байдужим. Це була гра мужніх людей, і йшлося в ній про честь своєї професії, свого цеху.

Чому сердились королі

Король Англії Едуард III прокинувся в гарному настрої. Після сніданку він мав намір побувати на змаганнях стрільців з лука, які щороку на початку літа проводились у Віндзорському лісі, на околиці Лондона. Король сам був заповзятим мисливцем, непогано стріляв, і тільки королівське звання не дозволяло йому взяти участь у цих змаганнях.

У Віндзорському лісі зібралися здебільшого вже немолоді люди. Декого король знав на обличчя: вони вже багато років підряд приходили сюди показати своє мистецтво стрільби з лука.

Багатьом він сам вручав срібні кубки і навіть дарував персні зі своєї королівської руки.

— Скажіть, мілорд,— звернувся король до одного з придворних,— чому я не бачу серед стрільців молодих людей? Тих, кому в разі небезпеки доведеться захищати нашу Англію від ворогів. Хороший стрілець із лука — завжди хороший воїн.

— Ваша величність,— поштиво вклонився придворний,— молоді люди Англії тепер неохоче займаються стрільбою з лука. На дозвіллі вони грають у м'яча. Зараз важко знайти молоду людину, яка могла б влучити в мішень з двадцяти кроків. Цей м'яч — справжнє лихо для нашої країни.

— Що?! — гнівно вигукнув король.— Вони ще не вгамувались? Адже мій батько видав указ, який карав за гру у футбол штрафом і навіть ув'язненням! Вона відриває людей від роботи.

— Ви цілком праві, ваша величність,— ще нижче схилився придворний.— Це було тридцять шість років тому. Проте запал гравців виявився сильнішим від заборони.

— Так,— промовив король.— З нинішнього 1349 року я повеліваю карати за гру в ножний м'яч особливо суворо — аж до страти. Підготуйте закон негайно, і я його підпишу сьогодні ж!

Із законом не жартують

— Встати! Суд іде!

Відсовуючи важку лаву, першими підвелися підсудні — шестеро широкоплечих хлопців. За ними підвелися міщани, яких немало набилося в маленьку кімнату суду.

Судді в довгих чорних мантиях неквапливо умоцувалися за столом. Старший з них розгорнув згорток, який тримав у руках, і почав голосно читати вирок:

— Іменем його королівської величності!.. Звинувачені, разом з невідомими злочинцями в кількості ста чоловік, грали в заборонену гру, іменовану футболом, внаслідок чого виникли великі безпорядки, смерть та інші серйозні лиха...

У залі стиха загомоніли. Суддя підвів очі і суворо оглянув присутніх. Солдати королівської гвардії стукнули прикладами мушкетів об підлогу, і знову запала мертва тиша.

— ...Присудити до тюремного ув'язнення строком на п'ять років кожного.

Останні слова судді потонули в загальному гаморі. Не допомагали крики солдатів та удари прикладами об підлогу. Тоді солдати почали силою виштовхувати міщан із кімнати, а особливо впертих офіцер бив цалицею по голові.

— Процай тепер м'яч,— казали один одному городяни.— Ці прокляті лорди воліють тільки полювати і танцювати на балах. Футбол не для їхнього ніжного здоров'я. Тому вони й хочуть зжити його зі світу.

— Король готується до війни, йому потрібні лучники,— перешіптувалися в натовпі.— Ось він і вирішив покінчити з футболом.

Хто віродив футбол

Суворі королівські закони,— а їх видавали й інші королі,— зробили свою справу. Дедалі менше ставало охочих поганяти м'яча.

Можливо, футбол зникнув би назавжди, і пам'ять про нього збереглася б тільки в указах королів та поживтілих від часу стародавніх рукописах, якби не англійські школярі. Невідомо, як вони навчилися цієї гри, бо на початку XVII століття важко було зустріти в Англії дорослого, який зважився б пограти в м'яча. Та це й не так важливо. Найважливіше те, що хлопчакки зграйкою йшли за місто і там, подалі від чужих очей, ганяли м'яча. Вони розподілялися на дві партії і грали просто, без будь-яких правил. До м'яча, підкинутого в центрі поля, збігалися обидві команди і старалися загнати його у... власний гол.

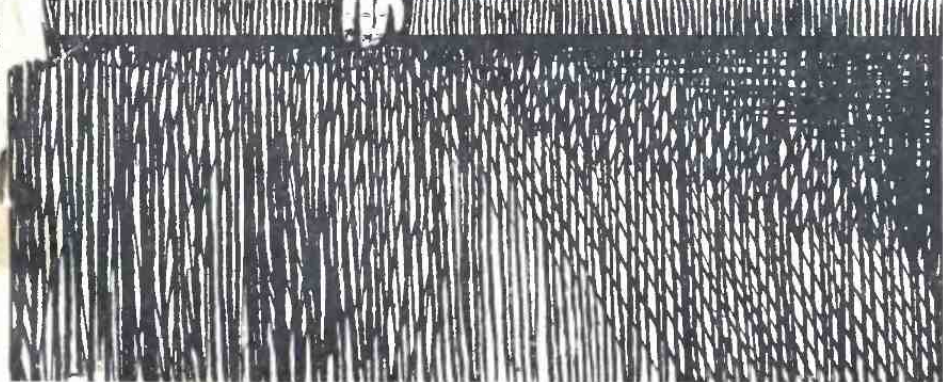
Далі діти, заохочувані вчителями, почали грати в школах. Вони штурмували стояки суперника, які називали воротами, а забитий м'яч — голом. Гра допомагала їм стати сильнішими, здоровішими, спритнішими. З'явилися перші правила, які, суворо караючи за грубість, оберігали здоров'я дітей і робили гру ще більш захоплюючою й цікавою.

Згодом уже не тільки школярі, а й студенти коледжів та університетів кожну вільну хвилину віддавали футболі. Немало дорослих знову вийшли на зелені галявини і спеціальні майданчики, щоб у боротьбі за м'яч показати свою силу і спритність. Але грали в різних містах і місечках за різними правилами, і це викликало постійні суперечки, бо ніхто не хотів поступитися.

Про що сперечалися джентльмени

Того слъотяного жовтневого дня дрібний дощ зарядив з самого ранку. Надвечір хмари геть заволокли небо, і потоки води ринули на Лондон. Городяни поховались по домівках,

гріючись біля камінів. І тільки поодинокі диваки, закутвшись у довгополі плащі, вперто боролися з дощем і вітром, прямуючи на вулицю Гранд Куїн-стріт, де розмістилась таверна «Фрімен Таун».

У таверні зібралось уже досить багато людей. Все це були високі, міцної статури чоловіки.

Ось двері таверни відчинились, впускаючи ще одного відувача. І одразу, мов по команді, всі схопилися зі свої місць, голосно загомоніли, вітаючи прибулого.

— Нарешті, містер Фрімінг!

— Даруйте, джентльмени.— Містер Фрімінг кинув плащ на руки господаря таверни, що підбіг до нього, і пружною ходою пройшов до столу, який стояв у самому центрі. Вийняв з кишені куртки кілька аркушів цупкого білого паперу, сів за стіл і, хоч у таверні й без того запала мертва тиша, постукав по столу: — Прошу уваги!

Містер Фрімінг читав рівним спокійним голосом, час від часу поглядаючи на присутніх. За вікнами шумів дощ, у каміні потріскували дрова. Голос містера Фрімінга лунав г важко й урочисто.

І раптом ніби весняна повінь прорвала греблю. Загуртіли відсовувані стільці, застукотіли по столах кухлі, сип дим від люльок поплив під стелю.

З усіх боків лунав крик:

— Тільки ногами!

— Ні, руками і ногами!

Містер Фрімінг підвівся, підніс угору руки, намагаючись заспокоїти присутніх, але його вже ніхто не слухав. Кожен прагнув перекричати іншого. Широкоплечий здоровань забрався навіть на стілець, та його голос тонував у загальному галасі.

Джентльмени обговорювали правила гри, яка, неначе пасиця, знову охопила всю Британію. Вони вирішували до футболу, з яким тенер знайома будь-яка людина на земній кулі. А причиною їхньої суперечки став винахід Вільяма Елліса.

спритності і вправності, тому вона буде цікавішою, — заявили делегати Оксфорда і Кембріджа.

Побачивши, що більшість проти них, один з представників Регбі підвівся:

— Якщо наші правила не будуть прийняті, ми підемо ідеи і організуємо свою асоціацію.

— Ідіть! — твердо сказав містер Фрімінг.

І прибічники регбі пішли у дощову осінню ніч. Вони вишили створити свою асоціацію гри в м'яча і дати їй назву містечка, де вперше застосовано нові прийоми. Гра збереглася до наших днів, хоч захоплюється нею менше людей, ніж футболом. І стоїть на площі міста Регбі пам'ятник з написом:

«Цей камінь свідчить про вчинок Вільяма Елліса, який у 1823 році, порушивши правила футболу, схопив м'яча руками і побіг з ним, створивши характерну рису гри в регбі».

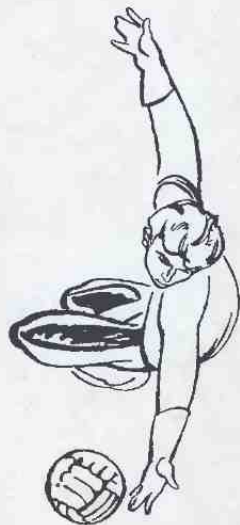
Історія спорту знає пам'ятники великим спортсменам, які здобули чимало славних перемог на стадіонах. А пам'ятник порушникові правил гри, встановлений в місті Регбі, єдиний у світі.

Перші кроки

Таверна «Фрімен Таун» спорожніла тільки на ранок. Її відвідувачі розходилися по домівках у гарному настрої. Перші тринадцять пунктів футбольних правил дістали повне схвалення делегатів.

Однак конфлікти і суперечки на футбольних полях тривали ще дуже довго.

Ось футболісти вибігають на поле. Їх нагнать, одягнені вони в довгі штани, а на ногах — легкі туфлі, а на головах — шланелеві кашкети. Ворота, які захищає один із гравців, — це просто два стовпи,

з'єднані вгорі звичайною вірвовкою. Коли м'яч наближався до воротаря, він одбивав його ногою. Всім гравцям, у тому числі й воротареві, суворо заборонялось торкатися м'яча руками.

Тільки через сім років після гарячих суперечок у таверні «Фрімен Таун» правила дозволили воротарю грати руками, та й то лише в межах воротарського майданчика. Минуло ще сорок років, перш ніж воротар дістав право брати м'яча руками на всій території штрафного майданчика. Отже, на перших порах йому доводилось дуже важко.

Усі суперечки, що виникали на футбольному полі, розв'язували капітани команд. Вони сходилися в центрі поля, вислуховували гравців і приймали рішення. Та хіба міг капітан присудити штрафний удар на користь чужої команди, покарати свого гравця? У розпалі гри кожний вважав, що правий він і його команда. Довелось вивести на поле ще одну дійову особу, роль якої у розвитку футболу дуже велика.

Випахідливий полісмен

Матч почався, як завжди, в суботу о п'ятій годині. Команди вибігли на поле, гравці швидко зайняли місця, чекаючи сигналу, а суддя неквапливо вибрався на дерев'яну вишку скраю поля, якраз навпроти середньої лінії.

— Джентльмени, ви готові? — закричав він до своїх помічників.

З картатими прапорцями в руках вони стояли на протилежному боці поля. У відповідь помічники тричі змахнули прапорцями над головою. Тоді суддя виїняв з футляра, що висів у нього на поясі, дзвоник. Звичайний шкільний дзвоник. Його мелодійний передзвін означав тепер не початок уроку, а сигнал футболістам починати гру.

Не шкодуючи сил, суперники ганялись за м'ячем і в азарті раз у раз штовхали один одного. Намагаючись затримати гравця, що прорвався до воріт, нерідко ставили підніжки

і навіть пускали в діло руки. Тоді сердито й голосно дзвенів дзвоник. Суддя, не злізаючи з вишки, рукою показував, яка команда завинила і в чий бік призначається штрафний удар.

Футболісти не завжди погоджувались з рішенням судді. Грали тоді без будь-якого плану, захисників і нападаючих не було. Кидались на м'яча вдвох, утръох і навіть уп'ятьох. Нерідко в одному місці збивалися майже всі гравці обох команд. У такій штовханині нелегко було визначити, хто правий і хто винний. Тому судді нерідко помилялися, що викликало законне обурення футболістів.

Цього разу розгорілась особливо запекла суперечка. Вириваючи один у одного м'яча, гравці горлали, звинувачуючи суперників у порушенні правил. Футболісти міста Ітона — суддівський дзвінок був на їхню користь — намагались поставити м'яча на землю і пробити штрафний удар.

Тоді гравець команди міста Харроуза, невдоволений рішенням судді, схопив м'яча руками і сховав його за спину. Ітонці кинулися віднімати м'яча. Харроузці прикрили товариша. Почалась бійка. Безушинно калатав дзвоник, та на нього вже ніхто не звертав уваги.

Глядачі підвелися зі своїх місць. Ще мить — і вони теж встрянуть у бійку. І тоді несподівано пролунала трель поліцейського свистка.

Глядачі одразу сіли і перестали галасувати. Гравці відпустили один одного і, обтрушуючись, швидко підвелися на ноги. Поліцейський свисток нагадав усім, що в англійському королівстві бійки суворо караються законом.

Здивування тривало лише якусь мить. Гравці і глядачі згадали, що містер Калліген, який судив цю зустріч, за професією полісмен. І хоч зараз він не стояв на посту і замість форми на ньому був звичайний костюм, всі знали, що він ніколи не розстається з поліцейським свистком. Не знайшовши іншого способу закликати футболістів до порядку, він пустив у діло свій свисток.

Порядок було відновлено. Та вже через хвилину гравці знову засперечалися. Вони побігли до суддівської вишки,

де сидів Калліген. Кожний доводив свою правоту і звинувачував суперника.

— Знов я не можу точно визначити, хто правий, — сказав суддя. — З вишки не завжди все добре видно.

Він засвистів у свій свисток і додав:

— Гаразд, хлопці. Може, я й помилився, та цього разу вам все ж доведеться підкоритися. Більше такого не буде.

Гравці розбіглися по полю, а Калліген зліз зі своєї вишки і вибіг на поле.

Бравий полісмен тепер бігав по полю нарівні з гравцями. Хоч він добряче попотів і на кінець гри ледве тягнув ноги, суперечок уже майже не було. Від погляду містера Каллігена не сховалось жодне порушення, а його поліцейський свисток звучав чітко і впевнено.

— Оце так Калліген! — схвально гомоніли після матчу глядачі і футболісти. — Ловко придумав. Такого порядку на футбольному полі не було ще ніколи.

Про вчинок полісмена невдовзі дізналися в інших містах. І скрізь судді, покинувши свої вишки, почали виходити на поле. Шкільний дзвоник повернувся на своє місце і вже ніколи не брав участі у футбольних баталіях. Повновладним господарем на зеленому полі став суддівський свисток.

Мов риба в сітці

На ліверпульський стадіон Роберт Бруді потрапив випадково. До міста він приїхав у своїх рибальських справах. Через тиждень треба було виходити в море, а в нього порваний парус, діряві сіті, фарба на бортах човна злуцилась. Довелося Роберту взяти гроші із заповітної шкатулки і вирушити по магазинах.

У Ліверпулі він розраховував провести цілий день, та понад усі сподівання впорався зі своїми справами дуже швидко. Поцінно купив сіті і фарбу, домовився про п'ять бочок солі, дістав нові гачки й парус. У доброму гуморі ри-

балка вийшов з дешевого готелю і, засунувши руки в кишені, зупинився посеред тротуару.

Чим би ще зайнятися? До відходу диліжанса залишалось п'ять годин.

Він вийняв руки з кишень, поправив на голові зюїдвестку і пішов за двома літніми чоловіками, які йшли швидко, на ходу щось доводячи один одному. За кілька хвилин він опинився перед великими воротами стадіону. «Футбол», — сповіщали величезні букви афіші.

«Здається, мені пощастило, — подумав Броуді. — Стадіон рядом, час є. Пропустити таку нагоду не можна».

Коли Броуді зайшов на стадіон, зустріч уже почалася. Футболісти в бузкових майках стрімко насувалися на ворота, які захищали гравці в зеленій формі. Ось м'яч потрапляє до невисокого хлопця із скуйовдженим рудим волоссям. Не зупиняючись, він щосили б'є. Воротар зелених стрибає назустріч м'ячу.

— Гол! Гол! — захоплено закричали глядачі, розмахуючи бузковими прапорцями. — Браво, Джеккі! Молодчина, Джеккі!

— Не бу-ло! Не бу-ло! — голосно скандували у відповідь інші, піднісши вгору зелені прапорці.

Гравці обох команд скупчилися біля воріт. Розмахуючи руками, вони щось доводили один одному. Суддя побіг радитися з помічниками. А глядачі галасували дедалі сильніше, жодна з сторін не хотіла поступитися іншій.

«Оце ситуація! — подумав Броуді. — Хто правий, хто вищий — не добереш».

Справді, від сильного удару м'яч пролетів так швидко, що ніхто не міг помітити, влучив він у ворота чи пройшов над верхньою планкою.

— Завжди ці суперечки, — невдоволено сказав Броуді сусід по трибуні. — Рудий Джек б'є, наче з гармати стріляє. спробуй тут додивитись. Минулого разу цілу годину сперечались.

Нарешті гамір затих. Суддя, порадившись з помічником.

не поспішаючи пішов до воріт. Глядачі й гравці не зводили з нього очей. Він узяв м'яча в руки і подав воротареві. Всі зрозуміли, що гол не зараховано.

Знову захвилювались на трибунах. Галас заглушив трель суддівського свистка. Глядачі не шкодували своїх легенів, але м'яч уже покотився у бік зелених. Гра продовжувалась.

Роберт Броуді уп'яв очі в два стовпи з плапкою вгорі, між якими переминався з ноги на ногу воротар у бузковій майці.

— Та це ж дуже просто! — вигукнув рибалка. — І як я одразу не зметикував!

І він почав квапливо пробиратися до виходу.

Добігти до готелю було справою п'яти хвилин. У своєму номері Броуді швидко витяг з-під ліжка акуратний тюк з рибальськими сітями і, зваливши його на плечі, знову подався на стадіон.

Коли гравці обох команд після перерви вийшли на поле, їхньому здивуванню не було меж. До стовпів і верхньої планки обох воріт були прив'язані рибальські сіті.

Задум Роберта Броуді зрозуміли всі. Та по-справжньому його оцінили гравці і глядачі тоді, коли від сильного удару рудого Джека м'яч затріпотів у сітці, наче риба.

— Містер Броуді, ви й самі не здогадуєтесь, яка ви слава людина! — після гри міцно тиснули футболісти обох команд руку рибалці. — Тепер ми не будемо сперечатися. Спасибі вам за винахід!

З цього дня на стадіоні вже не сперечалися з приводу голів. А рибальські сіті почали ловити не тільки рибу, а й футбольні м'ячі.

Найвища міра покарання

— Тихо! Тихо! — марно закликав присутніх до порядку містер Фрімінг. Від галасу у нього розболілась голова. Ось уже двадцять вісім років очолює він Британську футбольну асоціацію, розв'язує численні суперечки між гравцями. Але такого бурхливого засідання він не пам'ятає.

— Тихо! — ще раз крикнув містер Фрімінг. — Я нічого не розумію, нехай говорить хтось один. Ось ви, містер Гленн. По праву капітана команди.

Семюель Гленн, статний, майже двометрового зросту чоловік, почав говорити, ледь стримуючи своє обурення:

— Ви добре знаєте, сер, що являє собою клуб «Стоук-сіті». Та вчора нашим суперникам, мабуть, допомагав сам диявол. Вони випадково забили нам гол, а ми шйак не могли його відквитати. М'яч летів куди завгодно, тільки не у ворота.

Капітан «Стоук-сіті» на якусь мить замовк: гнів не давав йому зібратися з думками.

— І коли я прорвався до воріт і переді мною залишився тільки воротар, оцей коротун Поултер підставив мені погу — і я впав. Та й це не все! Він схопив м'яча руками і закинув його в аут.

— А суддя призначив вільний? — одразу ж запитав містер Фрімінг.

— Так, призначив. Але ж часу залишалось в обріз. А вони стіною стали перед воротами — як тут заб'єш? Вперше за двадцять років ми програли «Нотті Каунті».

— За підніжки біля воріт треба суворіше карати! — кричали гравці «Стоук-сіті». — Штрафувати на тисячу фунтів стерлінгів! На дві тисячі!

— Джентльмени, тихо! — вже в котрій раз пролунало під склепінням таверни «Фрімен Таун». Містер Фрімінг підвівся, пригладив сиве волосся: — На мою думку, грошовий штраф тут не годиться. Покарання має бути негайним. І я пропоную за будь-яке порушення правил на штрафному майданчику призначати не вільний, а штрафний удар без захисту. Команда знову дістане можливість забити гол — і справедливість восторжествує.

Гомін схвалення супроводив слова містера Фрімінга.

— Це треба записати в правила! — кричали з усіх боків. — Негайно записати в правила!

— Дозвольте! — вигукнув представник Оксфорда. — Адже

ми не вирішили, з якої відстані бити по воротах. Може, з того місця, де було порушено правила?

— Ні,— похитав головою містер Фрімінг.— Це призведе до великої плутанини. Треба завжди бити з одного місця — з лінії штрафного майданчика прямо навпроти воріт.

Знову гомін схвальних голосів прокотився таверною. Найголосніше висловлювали своє задоволення гравці «Стоук-сіті». Тепер вони були впевнені, що їхні зусилля пробитися до воріт не будуть марними.

Та через тиждень усі столики в таверні «Фрімен Таун» знову були зайняті футболістами. І знову довелось розглядати скаргу гравців «Стоук-сіті». Ситуація повторилась, ніби хтось придумав її навмисно. Проти «Стоук-сіті» виступала команда «Астон-Вілла» з Ітона. Рахунок був не на користь лондонців. Єдиний гол, якого забили ітонці з самого початку гри, футболісти «Стоук-сіті» ніяк не могли відквитати. Час минав, а м'яч уперто не летів у сітку воріт ітонців.

Раптом центрфорвард «Стоук-сіті» зробив ривок, обманув захисника і прорвався на штрафний майданчик. Воротар кинувся йому назустріч, але нападаючий метнувся вбік і несильним ударом послав м'яч у порожні ворота. М'яч повільно котився до лицьової лінії, як несподівано захисник зробив акробатичний стрибок і перепинив шлях м'ячу руками.

— Пенальті! — твердо сказав суддя і вказав на лінію штрафного майданчика, що проходила за одинадцять метрів від воріт.

Гравці «Стоук-сіті» були спокійні: зараз справедливості восторжествує. Але тут до захисника, який порушив правила, перехопивши м'яча руками, долинув голос тренера: «До кінця гри — одна хвилинка».

Захисник був тямущим хлопцем, він одразу зметиковав, що до чого. Зробивши вигляд, ніби він прикро вражений своєю помилкою і розгубився, схопив м'яча й сильним ударом послав його далеко за межі поля, аж на трибуни. Поки м'яча принесли і поставили на лінію, час гри скінчився.

Штрафний удар без захисту не було пробито, і «Стоук-сіті» знову програла.

Довелося вносити доповнення до правил. Тепер, якщо навіть час матчу минув, одинадцятиметровий штрафний удар має бути пробито. Таким чином жодне порушення правил не лишається без покарання.

Одинадцятиметровий штрафний удар — найтяжче покарання у футболі. М'яч летить із швидкістю 25—30 метрів на секунду. За півсекунди він долітає до воріт. Недарма кажуть, що одинадцятиметровий, або пенальті, як часто називають цей штрафний удар, — це майже гол. Але чому «майже»? Тому що й тут дуже багато залежить від мистецтва воротаря, який уміє відбивати м'яч у найскладнішій ситуації.

Дуель біля воріт

Це сталося в 1934 році на II чемпіонаті світу з футболу, який проходив у столиці Італії — Римі. За право вийти у фінал змагалися збірні Італії та Іспанії. Команди були гідні одна одної і відчайдушно боролись за кожний м'яч. Час минав, але м'яч ні разу не влучив у ворота. І раптом...

В азарті спортивної боротьби один з іспанських захисників торкнувся м'яча рукою на штрафному майданчику. Жахнувшись свого вчишку, він схопився за голову і благально подивився на суддю. Хотів закричати, що це трапилось випадково, що він сам не розуміє, як це сталося. Та правила суворі і невмолімі. Суддя голосно засвистів і показав рукою на одинадцятиметрову позначку.

Гравці іспанської команди опустили голови і повернулись до воріт спиною. Вони не могли дивитися, як у їхні ворота влетить м'яч. Адже пробити пенальті готувався центрфорвард італійської команди Джузеппе Меацца. Його точних і сильних ударів боялися всі воротарі. І коли він наближався з м'ячем до воріт, вони кричали своїм захисникам: «Увага: Меацца! Не давайте йому бити! Тримайте Меаццу!»

Джузеппе Меацца був чудовим футболістом. І коли він спокійно поставив м'яча на білий кружок, поправив гетри і відступив на три кроки назад, ніхто на стадіоні не сумнівався: буде гол. Від хвилювання всі забули, що ворота іспанської команди захищає Рікардо Заморра.

Тепер це ім'я мало про що говорить любителям футболу. Але тоді всі називали його «великий Рікардо Заморра». Найкращі гравці вважали за честь забити гол у ворота, які захищав Заморра. Його стрибки вражали, здавалось неймовірним, що людина може так стрибати. Заморра завжди встигав до м'яча, у яку точку воріт він не летів би.

Секрет майстерності воротаря полягав не тільки у великій працездатності — на тренуваннях він робив сотні стрибків. Заморра і на секунду не випускав м'яча з поля зору, уважно стежив за гравцями, запам'ятовував, як вони діють на полі. І по ледь помітних тільки йому рухах здогадувався, у якому напрямку буде зроблено удар.

І ось два великі майстри зустрілись один на один. На стадіоні запала така тиша, що було чути, як десь поблизу співають цикади.

Ледь присідаючи на бігу, Меацца наблизився до м'яча і пробив знаменитий удар. Ніхто з глядачів не встиг нічого зрозуміти, як гнучке тіло Заморри витягнулось вздовж воріт, і м'яч прилип до його чорних рукавиць. Воротар м'яко опустився на траву, наглухо взявши м'яча і притиснувши його до землі.

Меацца не забив гола. Це було неймовірно. Дуель виграв воротар. Ось він підвівся з м'ячем у руках. І тоді всі без винятку глядачі почали кричати, аплодувати, махати газетами. Їх вразило мистецтво знаменитого воротаря.

Та незвичайні події цього матчу лише починались. Меацца підбіг до свого суперника і простягнув йому руку. Вперше знайшовся воротар, який зумів відбити його гарматний удар. Заморра відкинув убік м'яча й обняв Меаццу. Адже особливо приємно, коли тебе вітає суперник, та ще який — пайкращий бомбардир світового чемпіонату!

І тоді стадіон знову завмер. Адже за правилами м'яч, що його так педбало кинув на землю Заморра, вважався в грі. Вистачило б і півсекунди, щоб дотягнутися до нього і послати в незахищені ворота.

Кілька секунд здалися всім вічністю. Аж ось Заморра відпустив Меаццу. Той поглянув на м'яч, що лежав біля його ніг, ще раз потиснув руку воротарю і, повернувшись спиною до воріт, побіг у центр поля. Він не захотів скористатися радістю воротаря, щоб забити гол.

Дві дуелі Льва Яшина

Давно вже не виходить на футбольне поле Рікардо Заморра, про його гру збереглися тільки спогади. Та живе в наш час воротар, який своїм мистецтвом перевершив знаменитого іспанця. Це — Лев Яшин, футболіст, якого знає весь світ.

На світовому чемпіонаті, у матчі з командою Австрії, один на один з Яшиним опинився Конрад Буцек, який славився дуже сильним ударом. Справу вирішували лічені секунди.

Яшин не зводив очей з Буцека. Той трохи пригнувся, насторожено, спідлоба спостерігаючи за радянським воротарем. Довгими приготуваннями до удару він хотів вивести Яшина з рівноваги. Та воротар ні на секунду не втратив холоднокровності. У нього швидко виник свій план.

Коли Буцек, нарешті, випростався і зібрався нанести удар, він корпусом зробив рух уліво. Суперник помітив цей маневр і впевнено ударив у правий кут, але м'яч відскочив від долонь Льва Яшина і полетів убік від воріт. Військова хитрість Яшина увінчалася повним успіхом. Він не став угадувати напрямку удару, як іноді роблять воротарі. Він сам «спідказав» австрійському футболісту, куди бити. А потім упевнено кинувся назустріч м'ячу і виграв дуель.

У грі із збірною Італії склалась інша ситуація. Джані

Мадзола бив не сильно, але підступно. Дуже важко було здогадатися, куди він пошле м'яч.

Перед початком гри тренер попередив Мадзолу:

— Яшину не вір, якщо він відкрис тобі кут для удару — туди не бий!

Але Яшин стояв нерухомо, і Мадзола розгубився. У нього ледь помітно здригнулась права нога і трохи нахилилось ліве плече. Він ніби підказував Яшину: «Я битиму в правий кут! Бережись!»

Не сходячи з місця, Яшин сильно нахилив тіло вправо. Мадзола, задоволено блиснувши зубами, майже без замаху блискавично ударив у... нижній лівий кут.

Яшин не попався в пастку. За мить до удару він непомітно для Мадзоли змінив положення тіла і, сильно відштовхнувшись, кинувся назустріч м'ячу. Яшин накрив м'яча в нижньому лівому куті і міцно притиснув його до землі.

Засмучений Мадзола закрив обличчя руками: вперше його маневр не мав успіху. Він так розстроївся, що зовсім не міг грати, робив багато помилок і не приніс ніякої користі своїй команді.

З ОСТРОВІВ НА КОНТИНЕНТИ

З часом м'ячу стало тісно на Британських островах. Перелетів він і на інші континенти, головним чином завдяки матросам англійських кораблів.

Припливе корабель у порт, команда вийде на берег — і давай ганяти м'яча. Місцеві жителі спочатку тільки дивилися, а потім і собі почали грати.

У багатьох країнах існували ігри з м'ячем, схожі на футбол, і тому нова гра швидко прижилась.

Щоправда, на перших порах вона викликала подив і навіть сміх.

На Семенівському іподромі

Голосно вдарив дзвін, коні пішли останнє коло. Глядачі в азарті підвелися зі своїх місць. Розігрувався Великий приз Санкт-Петербурга, і тому на Семенівському іподромі людей було більше, ніж звичайно.

В очах миготіло від розкішного вбрання дам і золотого шитва офіцерських мундирів, сюртуків високопоставлених чиновників і царських придворних. Простих людей не пускали на Семенівський іподром.

Здіймаючи за собою куряву, коні промчали мимо трибун до фінішу. Попереду на гнідому жеребці скакав жокей у яскраво-синьому камзолі і червоній шапочці. Ще раз ударив дзвін. Загомоїли ряди, але не дуже голосно. Панство вважало непристойним голосно висловлювати свою радість чи розчарування.

Оголосили перерву. Вздовж трибун жокеї почали прогулювати коней, які мали змагатися в наступному заїзді, а на поле несподівано вибігло два десятки молодих здорованів. Один з них тримав під пахвою м'яча.

— Що це за люди? — генерал-губернатор повернувся до свого ад'ютанта, який поштиво стояв на відстані кроку від його крісла.

— Не можу знати, ваше високопревосходительство,—

шанобливо схилився офіцер.— Цю ж мить дізнаюсь і доповім!

Здоровані в шапках, піджаках і штанах різних фасонів і кольорів скупчилися в центрі поля. Господар м'яча кинув його собі під ноги, й одразу почалась товкотнеча. Кожний штовхав м'яча погою і старався провести його вперед, щоб забити між двома кілками, які хтось передбачливо встромив у землю в різних кінцях поля.

Любителі кінських скачок нічого не могли зрозуміти. Чому одні женуть м'яча вправо, а інші вліво? І навіщо все це? Усмішки змінив сміх, а потім увесь іподром, забувши про правила пристойності, зайшовся реготом. Надто вже незграбно спотикалися і падали ці люди.

— Це клоуни з цирку! — голосно сказав придворний у зеленому мундирі.

— Ні, це студенти, — заперечив опецькуватий чиновник. — Вони завжди що-небудь вигадують. Молодь любить повеселитися.

Сум'яття навколо м'яча тривало, а потім з купи тіл вибрався невисокий чоловік у куцою піджачку. Підбиваючи м'яча поперед себе, він швидко пробіг уздовж поля і поском чобота сильно ударив по м'ячу. М'яч точно пройшов між двома кілками. І тоді уцух сміх, почувлися рідкі оплески. А потім почали аплодувати сильніше. Це коли високий худорлявий бородаць повторив удар свого партнера.

Відчинилися двері в генерал-губернаторській ложі. Генерал-губернатор обернувся. Він злегка усміхався: вся оця возня з м'ячем йому навіть сподобалась.

— Це гра, ваше високопревосходительство, — офіцер підійшов ще ближче, бо оплески на стадіоні стали сильнішими. — Футболом називається. Накажете припинити?

— Ні, — милостиво махнув рукою генерал-губернатор. — Нехай пограють трохи. Це досить цікаво.

Так жителі Петербурга познайомились із футболом. Сталося це наприкінці ХІХ століття, вісімдесят років тому.

Чемпіон Росії

Одеса довго чекала цього дня і нарешті дочекалась. 20 жовтня 1913 року до футболістів чорноморського міста приїхала команда Санкт-Петербурга.

Ця зустріч мала вирішити, кому бути чемпіоном Росії з футболу. І тому задовго до початку матчу всі лави на стадіоні були заповнені.

Коли військовий оркестр заграв марш і на поле в голубих майках вибігли столичні гості, стадіон захвилювався.

— Дивись, дивись... — котилось по рядах, — Громов, Філіпов... А ось той кремезний — Бутусов. Його навіть в англійський клуб запрошували.

— Злот, не підведи! — гриміли портові вантажники і показували здоровенні кулаки Григорію Злочевському. Той у відповідь тільки рукою помахував: «Не хвилюйтесь. Усе буде в порядку!»

Григорія Злочевського знали в Одесі і дорослі, і хлопчачки. Весь вільний від роботи в порту час він пропадав на «Чорному морі». Його боялись усі воротарі.

Футболісти з Петербурга одразу взяли в облогу ворота одеситів. Вони діяли неквапно, впевнені в своєму успіху. Воротар одеситів Юхим Каждац, на прізвисько «Котра година», — він був учнем годинникаря, — уже двічі відбив сильні удари Василя Бутусова.

Важко дихаючи, він стояв на воротарському майданчику і дивився, кому віддати м'яча.

— Давай! — крикнув йому Злочевський з центру поля. Каждан не став баритися і послав м'яч прямо на нього. Злочевський пробіг з м'ячем метрів двадцять і, не роздумуючи, сильно вдарив. Неначе буря прокотилась стадіоном. Навіть чвапцливі купці з Дерibasівської не жаліли свого горла. А вантажники ревли голосніше, ніж гудки пароплавів.

Воротар петербуржців сидів на землі і дмухав на долоні. Суддя, англієць Джон Белл, вказав рукою на центр поля. А Злочевський стояв, похнюпивши голову, і зовсім не

звертав уваги на радісні вигуки. Він дивився на праву ногу і від досади ледве не плакав.

Уже багато років він грав в одних і тих самих бутсах, які сам же й лагодив. Купити нові не було за що. Ще вранці Злочевський уважно оглянув своє спортивне взуття, акуратно похідшивав, де треба, і начистив ваксою. А зараз від сильного удару один так гарно начищений бутс тріснув, і з нього безпорадно виглядали пальці, наче просили вибачення за цю пригоду.

Трохи накульгуючи, ніби він дістав травму в сутичці, Злочевський поспішив до роздягальні лагодити своє взуття.

А гра продовжувалась. Одесити притиснули гостей до воріт, і столичний воротар ні на хвилину не лишався без роботи. Його голуба майка потемніла від поту.

— Давайте, хлопці! — підбадьорювали свою команду одесити. Воротар Каждан теж захопився атакою і, розмахуючи руками, вийшов далеко від воріт.

Але футбол не прощає недбалості і хвастощів. Святкувати перемогу одеситам було ще рано. Громов перехопив м'яча, віддав його Бутусову, і той здалеку, навісним ударом через голову Каждана, пробив по порожніх воротах.

Ніби дев'ятибальний шторм обрушився на стадіон. Навіть сонце стало світити не так яскраво, як раніше. Каждан у розпачі закрити обличчя руками...

Після перерви петербуржці одразу почали бити здалеку, сподіваючись збільшити рахунок. Одесити не могли протиставити їм такий натиск, бо Злочевський грав не на повну силу.

Несподівано між рядами прошився хлопчина у видвілій ситцевій сорочці. Прямо поперек поля біг він до Григорія Злочевського. В руках у нього була пара новеньких сніжно-білих бутсів — такі в Одесі носили тільки футболісти багатих клубів. Хлопчина простягнув їх Злочевському:

— Дядю Гришо, взуйте, будь ласка!

— А де ти їх узяв, хлопче? — розгублено запитав грізний форвард.

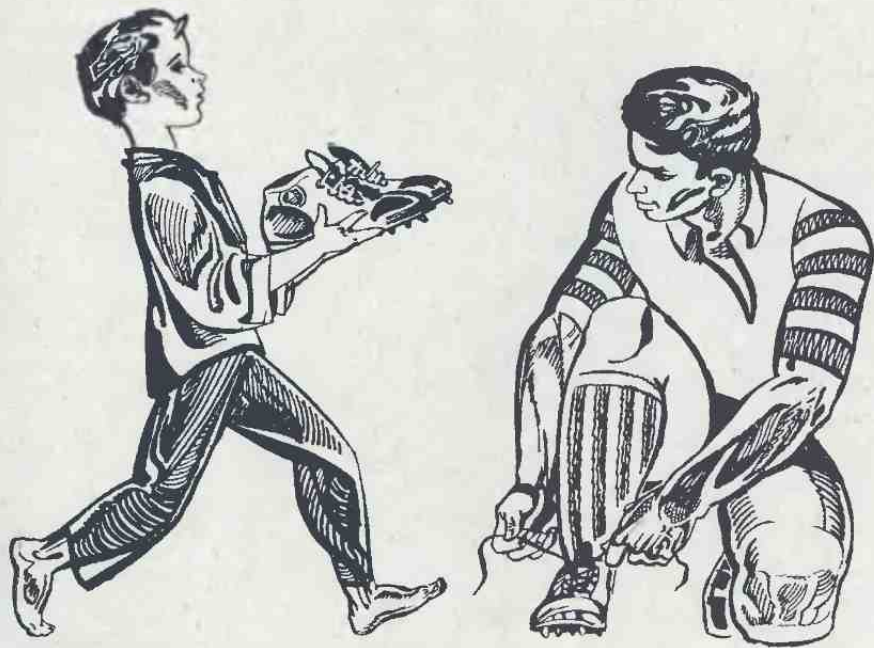
— Щойно кушив...

— Ти?!

— Купив я, а гроші зібрали на стадіоні — хто п'ятака дав, хто гривеника... Бутси перший сорт!

Знову шторм гуляє по рядах. Не біжить, а стелиться по зеленому полю Григорій Злочевський у новеньких бутсах. А коли від його могутнього удару затремтіла штанга, сила шторму зросла ще на кілька балів.

Столичні футболісти ледве відбиваються від атак одеситів. Богемський, Дихно і Злочевський спритно обводять захисників гостей. І ось від удару Злочевського м'яч влітає у верхній кут воріт. Ще не стихли радісні вигуки на стадіоні, як упевнено і точно пробив по воротах Дихно. А коли Богемський під загальне захоплення глядачів без промаху забив пенальті, перемога одеської команди вже ні в кого не викликала сумніву.

Перший міжнародний

Йшов серпень 1920 року. Молода Радянська республіка відбивалась від численних ворогів. Червоноармійці і командири днями не злізали з коней, тижнями не виходили з окопів. Час був дуже важкий.

У Москву на конгрес III Комуністичного Інтернаціоналу з'їхалися делегати з багатьох країн. Були тут світловолосі шведи і смагляві бразильці, високі норвежці і маленькі японці.

Серед делегатів були молодий англійський робітник Вільям Галахер, який став згодом генеральним секретарем Комуністичної партії Великобританії, та америкапський журналіст Джон Рід, котрий перший розповів усьому світові правду про революцію в нашій країні.

Галахер і Рід дуже захоплювалися футболом. І коли в роботі конгресу настала перерва, вони зібрали ще кількох делегатів, які вміли грати у футбол, і викрикали на матч червоноармійців, що охороняли будинок, де відбувались засідання.

— То як, хлопці? — спитав молоденький червоноармієць Микола Соколов, який ще гімназистом грав воротарем у команді з веселою назвою «Метелик». — Зіграємо?

Серед червоноармійців знайшлися колишні гравці. Хтось написав навіть кілька афіш, присвоївши своїй команді назву «Червона Росія».

...Поодинокі перехожі зупинялися перед дивною афішею. На жовтому обгортковому папері нерівними буквами було написано:

Футбольний матч

ЧЕРВОНА РОСІЯ — АНГЛІЯ І СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ

Прочитавши і здивовано знизавши плечима, перехожі йшли собі далі. Який ще там футбол?

Грати команди поїхали в Сокольники. Знайшли галяви-

ну, забили чотири стовпи, щоб позначити ворота, і матч почався.

Футболісти обох команд не шкодували сил, але м'яч ніяк не летів у ворота. Справа йшла до нічєї, та за кілька хвилин до кінця зустрічі Джон Рід спритно проскочив по правому краю і дав пас у центр, де був Вільям Галахер.

Вийшовши один на один з воротарем, Галахер не промахнувся і забив єдиної у цій зустрічі гол.

— Ех, товаришу Галахер, — сказав Соколов, засмучено почухавши потилицю. — Якби нам потренуватися хоч тиждень, ми показали б гру.

— Два роки м'яча не бачили, — додав Петро Артем'єв. — Та й яка це гра без бутсів — падаєш на кожному кроці.

— Нічого, друзі! — Джон Рід обняв за плечі Соколова та Артем'єва. — Зараз вам не до футболу. А закінчиться війна, почнете тренуватися і будете перемогати.

Прапор над стадіоном

Джон Рід був правий. Рівно через три роки після пам'ятного матчу збірна команда нашої країни, до якої входили кращі гравці з Москви і Петрограда, виїхала у Швецію. Це була перша зарубіжна поїздка радянських футболістів.

Зустріли нашу команду непривітно. Буржуазні газети писали про неї всіляку нісенітницю і пророкували їй розгромні поразки. Вони згадували, як тут, у Стокгольмі, одипадцять років тому, на Олімпійських іграх збірна Росії програла спочатку фінінам, а потім німцям. Не розуміли ці горе-пророки, що приїхала інша команда, яка представляла не колишню царську Росію, а Радянську республіку.

Дев'ять зустрічей провели радянські футболісти в різних містах Швеції і добилися відмінних результатів — шість перемог, три нічиї. Від здивування прикусили язика навіть найзапекліші вороги нашої держави. І тоді нашу команду

запросили у Стокгольм, на королівський стадіон для зустрічі з національною збірною Швеції.

— Збірна обіграє більшовиків і врятує престиж нашого футболу, — вирішили керівники шведського спорту, одразу забувши про те, що вони самі ж спочатку дозволили радянським футболістам виступати лише на стадіонах невеликих провінціальних міст.

Наші футболісти виклик прийняли і в повному складі прибули на королівський стадіон. Але тут несподівано справа ускладнилася.

Королівський стадіон у Стокгольмі гудів, наче потривожений вулик. Глядачі давно заповнили всі місця, у ложах сиділи члени уряду, прибув навіть прем'єр-міністр.

Стрілки годинника показували вже четверть на шосту, а матч, призначений на п'яту годину, досі не почався. На поле вийшов тільки оркестр, і музиканти нетерпеливо переступали з ноги на ногу.

— Панове, це справжній скандал, — бушував директор стадіону в роздягальні радянських футболістів, які в повній спортивній формі сиділи в кріслах і мовчки дивилися на схвильованого шведа. — Стільки народу, в ложах міністри... Я вас прошу...

— По-перше, ми не «папи», — Микола Соколов підвівся. — По-друге, від імені команди я заявляю востаннє: якщо через десять хвилин не буде піднято радянський прапор, ми повернемось у готель!

— Гаразд, — вимушено усміхнувся директор.

Грюкнули двері, і в кімнаті стало тихо. А гомін на стадіоні дедалі наростав. Він проник навіть сюди, у роздягальню, сховану глибоко під трибунами, щоб футболісти могли спокійно відпочивати.

Минуло десять хвилин. Футболісти зібралися біля вікна. На щоглі, як і раніше, тріпотів тільки біло-синій шведський прапор.

Скрикнули двері, на порозі стояв директор. Обличчя його було роздратоване:

— У нас немає радянського прапора. Ваша держава існує зовсім недавно, тому ми ще не встигли його замовити. Та якщо ви наполягаєте на своєму і не хочете вийти на поле, мені доведеться оголосити, що радянські спортсмени злякалися і без боротьби визнали свою поразку.— Директор ехидно посміхнувся і додав: — На роздуми даю вам п'ять хвилин! Ви чуєте, як невдоволена публіка?

Він гордо випрямився, сподіваючись побачити розгубленість на обличчях радянських спортсменів. Та від погляду москвича Івана Артем'єва всю пиху з нього мов рукою зняло.

Артем'єв мовчки підійшов до свого рюкзака і дістав з нього червоний прапор з серпом і молотом.

— Візьміть, пане директор, — сказав він, — і бережіть його. Щоб, коли ми приїдемо наступного разу, вам не довелося знову хвилювати глядачів.

Розгублений директор, задкуючи, вийшов з роздягальні, а збуджені футболісти обступили товариша:

— Де ти взяв прапор? Адже на кордоні всіх перевіряли!

— Обгорнув кругом себе, — спокійно пояснив Артем'єв, — а зверху сорочка й піджак. Спробуй догадатися! Так і провіз... Що за команда без прапора!

Через кілька хвилин поряд з біло-синім шведським прапором засяяв на сонці червоний радянський. Перший радянський прапор над зарубіжним стадіоном. А потім почалася гра. Шведи старалися з усіх сил, щоб хоч у цій, десятій зустрічі добитися успіху. Та зробити це їм не пощастило. Коли рахунок був 1 : 1, Михайло Бутусов точно й сильно пробив по воротах. Перемогли радянські футболісти.

На робітничій олімпіаді

Після цього радянський прапор не раз піднімали на стадіонах Німеччини, Чехословаччини, Фінляндії, Туреччини та інших країн. У гості до нас почали приїжджати кращі команди Європи, авторитет радянських футболістів зростав

з кожним роком. У 1937 році наш прапор замайорів у бельгійському місті Антверпені, де проходила III Світова робітнича олімпіада.

До Антверпена приїхали дуже сильні команди, і радянські футболісти перед початком турніру хвилювались. Досі вони виступали тільки в товариських іграх, а це були перші офіційні змагання. До того ж умови змагань суворі, олімпійські: програв — вибув з турніру.

Дві зустрічі наші футболісти провели вдало. Вони перемогли збірні Данії і Франції, а потім на команду звалилась біда. Захворів Олександр Старостін, а під час зустрічі з іспанцями, яку наші спортсмени виграли з рахунком 2:1, дістали травми нападаючі Володимир Степанов і Віктор Шилловський. Запасних гравців у команді не було, і перед фінальною зустріччю із збірною Норвегії в строю залишалось тільки 9 чоловік.

Норвежці грали відмінно. Виходити проти них неповною командою було б безумством.

— Головне — не впадати у відчай, — тренер радянської команди Микола Петрович Старостін глянув на похмурі обличчя своїх вихованців. — Хто розгубився, той програв ще до початку матчу.

Відкривши свій чемодан, він вийняв пару стареньких бутсів, що побували в добрячих бувальцях.

— Не думав, що доведеться грати, возив їх з собою як пам'ять. Та коли треба...

Обличчя всіх одразу посвітлішали. Микола Петрович не раз виступав за збірну країни, славився відмінним ударом, а ставши тренером, одразу завоював любов футболістів умінням знайти вихід з найскладнішого становища.

— Та все ж нас тільки десятеро, — сказав хтось, і усмішки знову згасли.

Микола Петрович не встиг відповісти. У двері тихо постукали.

— Заходьте! — крикнув тренер.

На порозі стояв молодий харків'янин Михайло Дмитрієв.

Учора він став чемпіоном олімпіади з гімнастики. Газети захоплено писали про гідну подиву майстерність українського спортсмена.

— Михайло не тільки відмінний гімнаст, — сказав Микола Петрович. — У Харкові він грає центральним захисником збірної міста. Я попросив його прийти до нас. Допоможеш команді?

— Не підведу, — відповів Дмитрієв.

— Ну й чудово. А тепер слухайте настанову на гру.

...Норвежці багатозначно переглянулися, побачивши на полі тренера і чемпіона з гімнастики.

«Напад у радянської команди ослаблений», — зміркували вони.

Всією командою вони кинулися вперед. Радянські футболісти стягнули в оборону майже всіх гравців, і тільки Григорій Федотов залишився далеко попереду.

— Не упускайте з очей Гришу, — казав Микола Петрович перед початком матчу. — Побачите, що вільний, — негайно пасуйте.

План тренера був правильним. В азарті норвежці забули про захист своїх воріт. Лише на секунду залишили вони без нагляду Григорія Федотова, та й цього було досить. Точний пас, Федотов вирвався вперед — і перший м'яч влетів у сітку воріт суперників.

Знову норвежці кидаються вперед, але наші захисники грають точно.

Потім знову контратака — і знову гол.

Так наші футболісти стали чемпіонами світу серед клубних робітничих команд. Та поміритися силою з національними збірними інших країн вони ще не мали можливості. Міжнародна федерація футболу, у керівництві якою тоді було немало недругів нашої держави, не допускала збірну СРСР до світового чемпіонату. Правда, наприкінці тридцятих років становище почало змінюватися на краще, цьому сприяли успіхи наших футболістів і авторитет країни соціалізму. Але почалась війна.

Сильніше від гармат

Було це під Ленінградом.

...Телефонні апарати зумерили коротко і владно. Телефоністи мовчки слухали слова наказу і записували його, повторюючи кожне слово. «Відкомандируйте в розпорядження штабу фронту...» — ці рядки прочитали в Крoшштадті, на Карельському перешийку, прочитали в спеціальному загоні по боротьбі з диверсантами, в артилерійських, авіаційних і танкових частинах.

Солдати і матроси, сержанти й офіцери, мовчки вислухавши слова наказу, відповідали коротко: «Єсть!» — і, швидко зібравшись, вирушали в дорогу. На торпедному катері помчав головстаршина Борис Орешкін, на попутних машинах добиралися лейтенант Дмитро Федоров та санінструктор Апатолій Вікторов. Капітан Віктор Набутов прибув на вертолету У-2, який доставив у штаб фронту захопленого в полон фашистського полковника. А майора Миколу Усова підвезли танкісти, які транспортували свої бойові машини в тил для ремонту.

У землянці командуючого було гамірно від привітань. Коли всі зібрались, генерал легенько постукав олівцем по карті, що лежала на столі.

— Увага, товариші. Німецьке радіо повідомляє, що радянські війська під Ленінградом розбиті і повністю знищені. Німці, мовляв, уже давно ввійшли б у місто і влаштували б там урочистий парад, але побоюються за здоров'я своїх солдатів. Бо на вулицях Ленінграда повно трупів, може виникнути епідемія. Це місто-кладовище...

Гомін обурення паростав у землянці.

— Спокійно, друзі. Ми збрали вас сюди, щоб дати фашистам відповідь. Командування фронту ставить перед вами важливе завдання.

...Травневим ранком 1942 року на ленінградський стадіон «Динамо» прийшли санери і зв'язківці. Футбольне поле було в буграх і ямах, ворота похилилися, лави на трибунах пола-

мались, попідгнивали. Та й зосталось їх зовсім мало: за тяжку зиму розібрали на дрова.

Зв'язківці тягнули проводи, встановлювали на стовпах гучномовці; сапери рівняли поле, лагодили ворота і лави. На стукіт молотків і цюкання сокир почали сходитися жильці навколишніх будинків. Всюдисущі хлопчаки приставали до солдатів: «Дядечку, а що тут буде?» Але солдати працювали мовчки і тільки загадково посміхались у відповідь на численні запитання.

Коли сонце підбилось у зеніт, роботи було закінчено. Ворота біліли свіжообтесаними стояками, на них натягли маскувальну сітку. Дві польові радіостанції стояли в лівому секторі стадіону. А на трибунах сиділи глядачі: цивільні у ватниках, військові — в шинелях. Багато хто тримав у руках милиці або костури, на руках і головах біліли бинти.

— Увага! Увага! — пролунало з гучномовців. І в цю ж мить з проходу в центральній трибуні вийшли... футболісти. Одинадцяттеро в голубих динамівських майках, одинадцяттеро — у червоних. Микола Усов, один з кращих футбольних суддів країни, засюрчав у свисток. Матч між ленінградським «Динамо» і збірною гарнізону почався.

«Говорить Ленінград! Говорить Ленінград! Передаємо репортаж із стадіону «Динамо» про футбольний матч...»

Слова ці почув кожен житель міста, пролунали вони в землянці командуючого фронтом, на кораблях Балтійського флоту, в окопах і бліндажах. Їх слухали солдати і матроси, робітники і колгоспники. Вся країна слухала репортаж про футбольний матч, котрий, як завжди, відбувався 2 травня на ленінградському стадіоні «Динамо».

Ці слова німецькою мовою пролунали в штабі генерал-фельдмаршала фон Лееба, війська якого марно намагались захопити Ленінград. Їх почули в Берліні і Стокгольмі, Лондоні і Парижі, Нью-Йорку і Ріо-де-Жанейро. У друзів вони викликали радість, у ворогів — злість і здивування. Генерал-фельдмаршал фон Лееб оголосив, що Ленінград — місто-кладовище, а там грають у футбол!

Російською і німецькою мовою диктори розповідали про події на футбольному полі. З мікрофона долинали схвальні вигуки, оплески і навіть свист. Це глядачі реагували на кидки воротаря Віктора Набутова, відмінний дріблінг Анатолія Вікторова і запаморочливі фінти Дмитра Федорова. А коли від удару м'яч летів у бік від воріт, вони осудливо свистіли — зовсім як у мирний час.

Вибухи струсонули повітря. Німецька далекобійна артилерія почала обстрілювати місто. Один снаряд вибухнув на тренувальному полі. Повітряною хвилею збило кілька гучномовців, з тріском упав стовп. Але ніхто не покинув футбольне поле і трибуни для глядачів. Вибухи снарядів і свистіння осколків змішались у мікрофоні із трелями суддівського свистка та оплесками болільників.

Глядачі аплодували, не шкодуючи долонь. У цьому матчі ніхто не вболівав за свою команду. Всі глядачі бажали успіху обом командам. Це був єдиний в історії футболу матч, коли на полі не виявилось переможених, а були тільки переможці.

Переможені в безсилій люті посилали снаряд за снарядом, та футболісти на повну силу демонстрували свою майстерність. І, дивлячись на цих людей, важко було повірити, що вони приїхали сюди з переднього краю фронту.

Артилерійська канонада припинилась так само несподівано, як і почалась. Зрозумівши марність свого заміру, фашисти припинили вогонь. Футбол виявився сильнішим від гармат.

Таємничча пляшка

Закінчилась війна, поновились матчі чемпіонату країни. А 4 листопада 1945 року з московського аеродрому піднявся в небо літак і взяв курс на захід. Футболісти московської команди «Динамо» летіли в Лондон для зустрічі з кращими професійними командами Англії.

Англійських футболістів по праву вважали одними з найсильніших у світі. Вони дуже рідко програвали на чужих полях і ніколи — на своїх. Та цього разу сталося інакше.

...Два дні безперестану дзвонили телефони в лондонському футбольному клубі «Арсенал».

— Купуйте, купуйте, — повторював у відповідь президент клубу. — Не шкодуйте грошей! Пам'ятайте, що престиж англійського футболу над усе!

— За Стенлі Метьюза просять чотирнадцять тисяч фунтів стерлінгів, — тренер команди запитливо дивився на президента. Він уже не раз купував для своєї команди кращих гравців з інших клубів, але таку ціну йому називали вперше, і тому він помітно хвилювався.

Президент відмахнувся від нього, як від надокучливої мухи:

— Нічого ви не зрозуміли, Алісон! Після того, як росіяни зіграли внічию з «Челсі» і розгромили 10 : 1 «Кардіффсіті», ми зобов'язані виграти. Зобов'язані! Ви, нарешті, второпали?

— Розумію, — тільки й сказав тренер у відповідь і вийшов з кабінету шефа. Галересю попрямував він на трибуни стадіону «Стамфорд Брідж», де завтра мала відбутися зустріч з футболістами московського «Динамо».

Джордж Алісон, мерзлякувато пересмикнувши плечима, оглянув рівний зелений газон футбольного поля. Не раз тут перемагала його команда. Футболісти Будапешта, Відня, Парижа, Праги після стрімких атак форвардів «Арсеналу» йшли з поля, опутивши голови. Тепер тільки цей клуб міг захистити честь англійського футболу — і йому довірили виступити проти росіян. Алісон закупив аж шістьох досвідчених гравців, серед них Стенлі Метьюза — кращого футболіста Англії, і був певний, що переможе його команда.

Глядачі голосно скандували: «Ар-се-нал! Ар-се-нал!», коли їхні улюбленці вийшли на поле для розминки. Першим з'явився Стенлі Метьюз. З трибуни хтось кинув йому квітку. Він спритно спіймав її і поклав собі за вухо. Щосили

торохтіли тріскачки — так англійські болільники вітають футболістів.

— Хіба це «Арсенал»? — сказав воротар «Динамо» Олексій Хомич, роздивившись, хто виступає проти них у цій зустрічі. — Та це ж збірна Англії!

— Нічого, нічого, — заспокоїв його Костянтин Бесков. — Твоя справа — відбивати м'ячі, хто б не старався їх забити. Улюблену свою пляшечку не забув?

— Не забув, — відповів Хомич і перевальцем побіг до воріт. Він поставив півлітрову пляшку біля штанги і по-господарському оглянув ворота. — Давай, Сево! — крикнув молодому нападаючому Всеволоду Боброву, якому вже не терпілось ударити по м'ячу. — Постукай для розминки.

Біля англійських воріт навколо Стенлі Метьюза метушились кінооператори.

— Стенлі, дорогий, у правий кут! — кричали вони. І Стенлі Метьюз на замовлення бив точно туди, куди просили кінооператори. Його удари публіка зустрічала дружним криком і шумом тріскачок, у яких тонував стрекіт кінокамер: кожний рух прославленого форварда знімався на кіноплівку.

— Психічна атака, — сказав Бесков. — Це тебе лякають, Олексію.

— Бачу, — крізь зуби процідив Хомич. І несподівано весело закричав: — Гей, орлі, покажіть своє завзяття!

Вже через хвилину один із кінооператорів, підібравши поли плаща, задріботів до воріт динамівців, за ним рушив і другий.

— Тигр, тигр! — прокотилось по трибунах. Чорний светр Хомича метався в прямокутнику воріт. У нього били з усіх боків два і навіть три футболісти, але він встигав скрізь. Глядачі кричали не дарма: такі стрибки були під силу тільки тигру.

Розминка закінчилась, і футболісти зайняли свої місця. Хомич узяв у руки пляшку, покрутив її і поставив на місце.

— Віскі, віскі, — прокотилось по стадіону. — Хомич, віскі.

Та динамівський воротар не чув голосів з трибун. Він напружено вдивлявся в поле. Вітер несподівано нагнав хмари, і на поле опустився туман. Наче дим стояв над переповненим стадіоном, за десять метрів можна було розпізнати лише силуети гравців. Стало холодно й сиво, на слизькій мокрій траві важко було втриматися на ногах. Та англійців це, здавалось, не бентежило. В таку погоду вони звикли грати, бо дощі й тумани — часті гості на англійській землі.

Десять на протилежному кінці поля почувся гомін і швидко стих.

— Наші забили! — радісно крикнув Хомичу захисник Семичастний.

— Зачекай радіти, — відповів той. — Зараз почпється.

Білі футболки англійців злилися з туманом. Ніяк не допильнуєш, коли вони вибігають з білої завіси, і слизький мокрий м'яч загрозово летить у ворота.

Чверть години атакують англійці, а гола все немає. І тоді трибуни починають дружно кричати:

— Фортін таузенд! Фортін таузенд! Чотирнадцять тисяч! Чотирнадцять тисяч!

Усі на стадіоні знають, яку суму заплатили за Стенлі Метьюза, і глядачі вимагають від форварда гола. Стенлі чує ревіння трибун і кидається вперед. Динамівські захисники ніяк не можуть пристосуватися до слизької, наче мокрій лід, трави і часто падають. І тоді Хомич залишається один на один з грізним Метьюзом.

Гроші заплатили недаремно. Метьюз тричі влучає у ворота, і лише в останні хвилини першого тайма Костянтин Бесков забиває ще одного м'яча у ворота «Арсеналу».

Під час перерви тренер динамівців Михайло Якушин сказав захисникам:

— Не поспішайте атакувати, підпускайте гравця ближче. Тоді не будете так часто падати, помилок стане менше.

Вийшовши з роздягальні, він побачив, що туман став ще густішим. З білої завіси перед Михайлом Якушином виріс Джордж Алісон:

— Містер Якушин, давайте припинимо гру. В такому тумані грати дуже важко.

Якушин відповів не одразу. Він розгадав наміри Алісона. Якщо він погодиться, переможцем оголосять «Арсенал». Значить, незважаючи на перевагу в голах, англійці не впевнені у своїй остаточній перемозі. Мабуть, дуже стомились.

— У нас, містер Алісон, — спокійно відповів Якушин, — ігри проводяться за будь-якої погоди. А туман аніскільки нам не заважає. Може, ваші гравці стомились?

— О, ні, — відсахнувся Алісон. — У нас все гаразд.

Якушин повернувся до футболістів, які відпочивали в кімнаті під трибунами, і сказав лише два слова: «Збільшити темп».

Динамівці вже пристосувалися до туману і слизького поля, вони встигають до м'яча швидше за сунерників. Глядачі погано розпізнають гравців, мелькають тільки ноги. Лише з різкого свистка суддівської сирени вони дізнаються, що рахунок стає рівним — 3 : 3.

Туман трохи розвіявся, і «Арсенал» кинувся у вирішальну атаку. Упустити перемогу на рідному стадіоні — ганьба для такого відомого клубу. Та гол у ворота, які захищає Хомич, ніяк не щастить забити. Він зустрічає м'яча у будь-якому місці воріт. А коли чергову атаку відбито, Хомич бере пляшку, що стоїть біля штанги, і, потримавши її в руках, знову ставить на місце.

— Хомич — віскі! Хомич — віскі! — хором горлають трибуни.

Глядачі вирішили, що динамівський воротар час від часу «спідкріплюється» ковтком горілки.

М'яч потрапляє до Всеволода Боброва. Той робить з ним кілька кроків, ледве відриваючи ноги від мокрої землі, ніби зовсім вибився з сил. Захисники «Арсеналу» гадали, що він оддасть м'яча кому-небудь з партнерів. Та Бобров, приславши пильність своїх опікунів, раптом зірвався, ніби ракета. Вихором промчавши мимо захисників, він виріс перед англійським воротарем, наче з-під землі. Замах правою но-

гою — і воротар кидається в лівий кут. А Бобров перекидає м'яча на ліву ногу і б'є в протилежний бік.

Після гри в роздягальню до радянських футболістів заїшов невисокий худорлявий чоловік.

— Мене звуть Бейлінг, — звернувся він до Хомича. — Я секретар футбольного клубу міста Хітчин. Моя мрія — створити футбольний музей. Подаруйте мені пляшку з рідиною, якою ви користувалися під час матчу. Адже паш Стенлі у другому таймі шість разів виходив один на один з вами, але забити гола не зміг. Такого з ним ще ніколи не траплялося.

— Будь ласка, — охоче погодився Хомич. — Але це пляшка із звичайнісінькою водою. Я змочую свої рукавиці, щоб м'яч не відскакував після сильного удару. — І, побачивши, як зніяковів містер Бейлінг, додав: — Візьміть краще на пам'ять наші майки. Адже ми перша команда, яка перемогла «Арсенал» на його полі.

У далекому Мельбурні

Радянські футболісти набували досвіду, удосконалювали свою майстерність. У 1956 році вони взяли участь у футбольному турнірі XVI Олімпійських ігор, який проходив в австралійському місті Мельбурні.

Усе було гаразд до зустрічі зі збірною Болгарії.

...М'яч повільно котився понад красм поля. До нього кинулися радянський захисник Микола Тищенко і болгарський пападаючий Іван Колев.

«Не встигну», — подумав Тищенко і побачив, як Колев заніс погу, щоб сирямувати м'яч в інший бік і прорватися з ним у воротарський майданчик. Позаду у воротах нікого, крім Яшина. Прорив Колева загрожував голом.

— Коля, підкат! — крикнув Яшин. Але Тищенко вже прийняв рішення. Стрибнувши вперед, він розпластався на траві і носком виштовхнув м'яча за межі поля. Рука, що

спиралась на землю, несподівано ковзнула по траві — і він відчув пекучий біль у плечі.

Підвестися сам захисник не зміг, товариші винесли його на гареву доріжку і повернулися на поле. Гра продовжувалась. А Тищенко лежав на твердій доріжці, дивився в блакитне, без єдиної хмаринки небо над Мельбурном і болісно морщився, коли пальці лікаря команди обережно торкалися його плеча.

— Ой! — пеголосно скрикнув він і одразу прикусив губу.

— Перелом ключиці, — сказав лікар. І, обернувшись до двох запасних гравців, які з жалем дивилися на свого товариша, додав: — Несіть його у роздягальню.

Олімпійські правила в той час не дозволяли заміни, і радянська команда тепер грала в неповному складі. Болгари послали натиск, і невтомний Іван Колев забив гол. Команда, яка переможе в цій зустрічі, діставала право грати у фіналі.

Тож легко уявити радість болгарських футболістів, які кинулися обіймати свого нападаючого.

Та не встигли поставити м'яч на центр поля, як з роздягальні вибіг Микола Тищенко.

— Я не можу лежати, коли програє наша команда! — крикнув він лікареві, який намагався утримати його. — Підв'яжіть мені руку до плеча, і я вийду на поле.

Зайнявши своє місце, Тищенко побачив, що Колев знову йде по краю, і вибіг йому назустріч. Гострий біль у плечі ледве не звалив його на землю. Від досади потемніло в очах. Що робити? Як допомогти товаришам? Зціпивши зуби, стояв він посеред поля.

— Іди вперед, — гукнув до нього Борис Татушин. — Відтягни на себе гравця.

Тищенко пішов далеко вперед до штрафного майданчика суперників. Двічі спробував наздогнати посланого йому м'яча, але підв'язана до плеча набрякла рука заважала бігти. Кожний метр долав він через силу. Самотньо стояв гравець біля краю поля, і вже ніхто не звертав на нього уваги. Ні

свої, ні чужі. Чи багато може зробити людина, яка ледве плентається по полю?

Але Тищенко не здався. Він вийшов на поле не для того, щоб стояти. Коли м'яч опинився в якихось десяти метрах від нього, він зібрав усі сили і, зціпивши зуби, несподівано для всіх рвонувся вперед.

Болгарські футболісти спочатку не надали цьому значення, та вже через секунду зрозуміли свою помилку і кинулися наздоганяти Тищенка.

Вони були певні, що випередять його, але Тищенко першим добіг до м'яча. Незважаючи на біль і втому, він зберіг холоднокровність і побачив, що розгублені захисники залишили без нагляду Едуарда Стрельцова. Точний пас Стрельцову — і рахунок став 1 : 1. Важко передати, що діялось на трибунах. Такого галасу не було навіть тоді, коли встановлював свої рекорди Володимир Куц.

В олімпійських турнірах нічий не буває, і суддя вже поглядав на секундомір, збираючись дати додатковий час. До кінця залишались лічені хвилини. Глядачі стоячи спостерігали гру, бо хіба всидиш на місці, коли на полі така гостра боротьба!

Стадіон ахнув, коли м'яч знову опинився у Тищенка. Звідки тільки у нього сили взялися? Розмахуючи однією рукою, він з неймовірною швидкістю мчав до болгарських воріт. Два захисники залишилися позаду. Навперейми Миколі кинувся третій. Воротар болгарської команди заметушився між штапгами. Він уп'явся очима в м'яча, стараючись не прогавити момент, коли суперник ударить по воротах.

Удар! Але м'яч полетів в бік від воріт. Тищенко і цього разу не втратив холоднокровності. Він побачив, що в центрі штрафного майданчика ніким не опікуваний стоїть Борис Татушин. Микола точно спрямував йому м'яча і в знеможі упав на траву. Найденов цього не чекав. Він не встиг підготуватися до удару Татушина, і м'яч кулею влетів у сітку його воріт.

Золотий гол

Мужність Миколи Тищенка допомогла радянській команді перемогти і вийти у фінал олімпійського турніру. Суперником у фіналі була дуже сильна команда Югославії.

Стрілка величезного секундоміра, що висів над олімпійським стадіоном у Мельбурні, відлічувала час другого тайма, а на табло все ще стояли нулі. Боротьба була запеклою, кожен розумів: один гол вирішить усе. Але хто його заб'є? Суперники не поступалися один одному ні в швидкості, ні в спритності, ні в техніці.

У центрі поля суддя призначив штрафний удар. Радянський захисник Анатолій Масльонкін пагнувся і не кваплячись поклав м'яча на поле. Збоку здавалося, що він дивиться тільки на м'яча. Та Масльонкін встиг окинути поглядом поле. Він побачив, що Борис Татушин відірвався від свого опікуна Ніколи Радовича, і миттю спрямував м'яча йому.

— Не втечеш! — крикнув Радович й одразу наздогнав Татушина, але... м'яча у того вже не було. Ледь доторкнувся він до м'яча, як почув: «Найближча!» — і на ходу вдарив внутрішнім боком ступні. М'яч полетів до найближчої штанги, де його вже чекав Анатолій Ісасв. Це він крикнув Борису, підказуючи напрямок атаки. Стіною вирости перед Ісасвим югославські захисники. Вони закрили всі підступи до своїх воріт. Невже й ця атака зірветься? Та Ісасв не став таранити стіну захисників. Він підкинув м'яча вгору і головою послав його через захисників третьому в команді Анатолію — Ільїну, котрий, мов торпеда, летів до югославських воріт з лівого краю.

Ніхто вже не зміг перешкодити Анатолію Ільїну забити гол. Захисники югославської команди були збиті з пантелику швидким переміщенням м'яча. Напрямок атаки змішовався щомиті, і ось югославський воротар, похнюпивши голову, пішов діставати м'яча з сітки воріт.

Чемпіоном XVI Олімпійських ігор з футболу стала команда Радянського Союзу.

СИЛА У РУСИ

У столиці України немало музеїв. Існують вони вже багато років.

А наймолодший з них — музей спортивної слави УРСР. Його стенди розповідають про зародження спорту в нашій республіці, нагадують про чудові перемоги українських спортсменів.

На одному із стендів висить невеликий вимпел. На білому фоні голубий ромбик окантовує велику букву Д.

Буква Д у голубому ромбіку — це емблема найстарішого в нашій країні спортивного товариства «Динамо».

Організоване воно багато років тому.

Пролетарське товариство

Ідея створити пролетарське спортивне товариство народилася у маленькій кімнаті одноповерхового будиночка у Протопопівському провулку в Москві, де працювало троє чекістів. Вони швидко вирішили організаційні питання і задумались: яку назву дати товариству?

— Чекіст! — запропонував Дмитро Іванов.

— Не годиться, — заперечив Павло Уралець. — Виходить, до нього тільки чекісти можуть вступати?

— Сила! — знову випалив Іванов.

— Це якось неповно... А де ж швидкість, витривалість, спритність? Не те, — Уралець поглянув на начальника політвідділу Леопіда Володимировича Недолю-Гончаренка, який сидів, скуйовдивши своє пишне волосся.

— Динамо! — рішуче відрубав Недоля-Гончаренко.

— Динамо, — повторили Уралець та Іванов. Назва сподобалася, на тому й зійшлися.

Через кілька днів чекісти прийшли в приміщення великого магазину. Він належав колись багатому купцеві, який утік від революції за кордон. Воно було вкрай запусрене, у розбиті шибки вривався лютневий вітер. Засукавши рукава, взялися чекісти до роботи, щоб якомога швидше обладнати свій перший спортивний зал. А влітку збудували стадіон.

Усі члени нового спортивного товариства носили на майках букву Д.

Коли земляки Олексія Максимовича Горького обрали його почесним членом товариства, великий письменник сказав:

— Мені хочеться нагадати динамівцям, що грецьке слово «діна» означає сила, «динаміка» — рух, а «динаміт» — вибухова речовина. «Динамо» — це сила в русі...

Незабаром спортсмени з буквою Д на грудях з'явилися і в інших містах. Вони брали участь у змаганнях з боротьби, боксу, легкої атлетики, гімнастики і футболу. Футбол одразу став улюбленою грою динамівців, а команди в біло-голубій формі прославились далеко за межами нашої країни.

У 1927 році сформувалась київська команда «Динамо», яка через кілька років стала однією з найсильніших у країні. І саме тому динамівцям Києва доручили представляти радянський футбол у Франції в 1935 році.

Осоромлені професіонали

Українські футболісти приїхали на запрошення французької робітничої спортивної спілки, провели сім матчів і у всіх добились перемоги. Їхня гра справила дуже велике враження, газети на всі лади розхвалювали радянських спортсменів. А вони, задоволені своїми перемогами і стомлені матчами, готувалися до від'їзду на батьківщину. Укладали речі в чемодани, жартували, раділи близькій зустрічі з рідними і друзями.

У двері хтось тихо постукав.

— Заходьте! — сказав капітан команди Костянтин Фомін.

Поріг переступили трос елегантно одягнених панів. Незважаючи на теплий літній ранок, на них були чорні костюми. Капелюхи вони тримали в руках.

— Доброго ранку, — ввічливо нахиливши голову, сказав

один. Російські слова він вимовляв дуже ретельно й повільно. — Дозвольте відрекомендувати вам директора клубу «Ред стар» і тренера нашої команди.

Худорлявий пап з тонкими вусиками вклонився. За ним те ж саме зробив його сусід, товсту шию якого ледве охоплював комірець білої сорочки.

Динамівці здивовано переглянулись: «Ред стар»?! Вони багато чули про цю команду, в ній грали не тільки найсильніші французькі професіонали, а й знамениті футболісти з інших країн. Перекладач помітив збентеження українських спортсменів і підбадьорливо усміхнувся.

— «Ред стар» зустрічалася з командами всіх європейських країн. Ми викликаємо на посидночок футболістів України. Початок матчу о вісімнадцятій годині. Чи, може, ви боїтесь зустрічі з професіоналами?

— Ми приймаємо виклик, — відповів Фомін.

На стадіоні «Парк-де-Парі» цього дня вільних місць не було. Центральні трибуни чорніли від парадних костюмів панства, дами в нарядних убраннях тримали над головою різноколірні парасольки. На бокових трибунах, за воротами, де місця дешевші, білили сатинові сорочки і ситцеві плаття, голови прикриті від сонця капелюхами з газет. Коли в проході з'явилися футболісти збірної України, бокові трибуни почали дружно аплодувати.

А трибуни в центрі мовчали. Навіть своїх футболістів вони зустріли ріденькими оплесками. Поважні дами і пані не дуже щедро виявляли свої почуття.

Французькі футболісти одразу кинулися вперед.

— Не давайте динамівцям опам'ятатися, — напучував їх перед грою тренер. — Адже вони стомлені і довго не витримують. Атакуйте негайно! І перемога буде у ваших руках.

П'ятнадцять хвилин м'яч не покидав штрафного майданчика нашої команди. Воротар Микола Трусевич тричі вже відбив м'яча, який летів у «дев'ятку». Захисники в голубих майках теж не шкодували сил. А «Ред стар» посилила натиск, і м'яч, нарешті, влетів у ворота... французької команди.

То, відбивши черговий штурм, динамівці провели швидку контратаку, і Петро Паровишников головою послав м'яча під самісіньку перекладину.

Наче хтось відро холодної води вилив на «Ред стар». Професіонали були впевнені у своїй перевазі, їм і на думку не спадало, що динамівці можуть забити гол. Так думали не тільки французькі гравці. Біля воріт «Ред стар» не було жодного фотокореспондента. Всі вони скупчилися біля Трусевича, чекаючи гола в динамівські ворота.

Через кілька хвилин Паровишников забив другий гол, і один догадливий фотокореспондент потрюхав до воріт «Ред стар». За ним повагом почвалав другий. А коли Костянтин Щегоцький з льоту забив дуже красивий третій гол, усі фотокореспонденти прожогом кинулися до воріт французької команди: адже вони могли залишитись без жодного знімка і дістати від редактора догану.

Микола Трусевич витер піт з лоба і зняв кепку. Біля динамівських воріт панував тепер цілковитий спокій. А на протилежному боці поля метушився його колега. Французький воротар ледве встигав відбивати удари динамівських форвардів. Але удар Віктора Шиловського відбити не зміг. Засмучено зітхнувши, він пішов діставати м'яч із сітки. Зате фотокореспонденти були задоволені. Ще б пак! Вони встигли сфотографувати м'яч, що летів у верхній кут воріт.

Гравці «Ред стар» розгублено бігали по полю. Українські футболісти безупинно мінялись місцями, точно передавали м'яча один одному і зовсім заплутали суперника. Розгніваний воротар кричав на своїх захисників, а потім, спересердя махнувши рукою, пішов з воріт. Замість нього на поле вибіг запасний. Далі тренер «Ред стар» випустив ще двох свіжих гравців. Може, їм пощастить добитися перелому в грі? Та збірна України не знижувала темпу. Віктор Шиловський забив ще два голи.

...На бокових трибунах крик, свист, сміх. Центральні мовчать, ніби води в рот набрали. Різноколірні парасольки зів'яли, наче квіти без дощу. Дами й пани перестали стежити за

полем і покидали ложі. І навіть єдиний гол, що його забили форварди «Ред стар» наприкінці зустрічі, не викликав оплесків у роздратованого панства. Воно аж ніяк не сподівалось, що найкраща команда Франції зазнає поразки.

Програє парі

Динамівці повернулися в роздягальню. Тут на них уже чекали співробітники радянського посольства, перекладач, запасні гравці. Футболістів вітали з перемогою, а вони ледве трималися на ногах.

Коли до кімнати ввійшов високий чоловік з якимись козячими рухами, всі обернулися до нього.

— Це Моріс Ру, кращий воротар Франції, — сказав перекладач.

Почувши своє ім'я, Моріс Ру злегка вклонився. Потім обвів поглядом усіх футболістів і почав швидко щось говорити, енергійно допомагаючи собі руками.

— Моріс Ру каже, що ніхто ще не зміг забити йому гол із-за меж штрафного майданчика, — пояснив перекладач. — Шкода, що серед українських футболістів немає майстрів далеких ударів.

Динамівці, мов по команді, поглянули на Івана Кузьменка, а він ніяково почервонів. Був він скромною людиною, хорошим товаришем і відмінним футболістом. Його сильний і точний удар не раз приносив успіх команді. Але зараз перед ним стояв один з кращих воротарів Європи.

— Сміливіше, Ваню, — підбадьорив його Фомін. А Трусевич додав:

— Треба, Ваню! Команда просить.

— Виклик приймаю, — відповів Кузьменко. — Я заб'ю вісім голів з десяти з того місця, яке вкаже пан Ру.

Прибувши вранці наступного дня на один з маленьких паризьких стадіонів, динамівці вкрай здивувалися. Звідки любителі футболу дізналися про це парі, сказати важко, але

трибуни були вщерть заповнені. Були тут і тренери, і журналісти, і фотокореспонденти. Майстерність Моріса Ру всі високо цінували, і він уже не раз вигравав такі пари.

Українські футболісти сиділи тісним гурточком і дуже хвилювалися.

— Почуваш себе як на екзамені, — Трусевич пересмикнув плечима. — Аж лопатки мерзнуть.

— А це і є для нас екзамен, — сказав Фомін. — Не можуть примиритися з тим, що ми побили професіоналів із «Ред стар», і сподіваються хоч тут узяти реванш.

Коли Моріс Ру зайняв своє місце у воротах, на трибунах почулися оплески. Він вишукано вклонився глядачам, привітно помахав рукою радянським футболістам.

— Упевнений в собі. — Трусевич дивився, як Ру спокійно поправляв форму, натягував чорні рукавиці, злегка поляскував себе по стегнах. — А Ваня якийсь похмурий...

Справді, Кузьменко не посміхався і не кланявся публіці, яка зустріла його стриманим гомоном. Він поставив м'яча метрів за вісімнадцять від воріт і запитливо поглянув на Ру. Той ствердно кивнув головою: «Можна». Кузьменко неквапливо відійшов на кілька кроків для розбігу.

— Ох! — водночас скрикнули всі на стадіоні. М'яч не влетів, а врізався у верхній лівий кут воріт. Моріс Ру повільно підвівся з землі, обтрусив порох і пішов за м'ячем, що лежав у сітці.

Кузьменко повагом обернувся і відійшов назад для розбігу. Удар! Цього разу м'яч опинився у правому верхньому куті. Моріс Ру лежав на землі, наче не вірив, що знову програв. Потім підвівся і пішов за м'ячем.

Третього разу Кузьменко поставив м'яча на два метри далі. Він не поспішав, і воротар міг спокійно підготуватися, вгадати напрямок удару, відбити м'яча. Ру першою переступав з ноги на ногу, далі зняв свої чорні рукавиці, відкинув їх убік і махнув рукою Кузьменку: «Давай!»

Кузьменко не поспішаючи розбігся, але ударив з такою силою, що Ру хоч і встиг до м'яча, проте втримати його не

зміг. Після шостого гола Ру махнув рукою і залишив ворота. Він підійшов до Кузьменка і, з подивом здвигнувши плечима, уп'явся поглядом в його ноги, наче шукав якийсь таємничий механізм, що допомагає бити настільки сильно й точно. Кузьменко посміхнувся:

— Бон? Добре?

— Се сі бон! Ошень карашо! — Ру підняв угору обидві руки: — Пріма!

Під дулами автоматів

Київські динамівці ще не раз успішно виступали на футбольних полях, але потім у біографії команди з'явилися трагічні сторінки.

...Безлюдними вулицями Києва вітер гнав осінні листя. Життя в місті завмерло. Вже майже рік у ньому хазяйнували фашисти.

Вулицями роз'їжджали мотоциклісти, крокували патрулі. На стінах будинків біліли накази фашистського коменданта, і кожний з них закінчувався одним і тим самим словом: розстріл. Люди воліли відсиджуватись по домівках. Якщо хто й виходив на вулицю, то старався не потрапляти на очі патрулям і поліцаям.

Кабінет коменданта вікнами виходив у сад. Густі гілки дерев тягнулися до шибок. Комендант дивився на пожовклі каштани, але думками був далеко звідси.

— Яке зведення з фронту? — не повертаючи голови, запитав ад'ютанта.

— Погані вісті, гер комендант. Під Сталінградом великі втрати.

— Який настрій у солдатів?

— Кеєський. По місту різні чутки пішли. Листівки з'явилися.

— Треба піднести бойовий дух німецького солдата! Показати велич справжніх арійців. — Комендант рвучко обернувся до ад'ютанта: — Непогано було б влаштувати яку-не-

будь зустріч з місцевим паселенням, показати відсталість та убожество цих людей.

— Можна організувати футбольний матч, — ад'ютант виструнчився. — За даними гестапо з міста не встигли виїхати футболісти місцевої команди «Динамо». Це була у більшовиків одна з найсильніших команд.

— О! — у коменданта злетіли вгору брови. — Це — ідея! Але, може, слід підшукати простішого суперника? Наші повинні перемогти.

— Прошу не турбуватися, гер комендант. У нас є сильна команда. Організацією матчу займеться гестапо, а судити буде один з наших офіцерів.

— Гут! — погодився комендант. — Нехай буде так. Займіться цим негайно.

Сіро-зелені мотоцикли з гарчанням мчали вулицями Києва. Вони зупинялися біля будинків, солдати владно грюкали в двері квартир.

Мотоцикли і чорні машини із закритим верхом з'їжджалися з різних кінців міста до сірого будинку гестапо. Мовчки стоячи біля вікон, ледь стримуючи тривожний стукіт сердець, жителі Києва проводжали їх очима.

У великій кімнаті на першому поверсі не було ні стола, ні стільців. Заарештованих уштовхували сюди, і вони прихилились спиною чи боком до стін, чекаючи своєї долі. Звичайно тут усі мовчали, тривожно поглядаючи на сусідів. Бо звідки було знати, хто поруч тебе — друг чи ворог.

А цього разу в кімнаті стояв приглушений гомін.

— Здрастуй, Колю!

— Макар, і ти тут?

— Ваню, йди сюди! Тут стіна ніби м'якша...

Заарештовані міцно тиснули один одному руки, обнімалися, а вартові, які звичайно не дозволяли навіть поворухнутись, цього разу мовчки стояли на своїх місцях.

— Ахтунг! Увага! — різко, ніби зненацька гавкнув собака, вигукнув здоровенний фельдфебель, що стояв біля дверей. — Струнко!

М'яко ступаючи начищеними до блиску чобітьми, до кімнати ввійшов гестапівський офіцер. На чорному мундирі яскраво блищали сріблясті гудзики. Він вдивлявся в обличчя заарештованих, наче старався дізнатись, про що вони думають. Мовчанка затягувалась, але гестапівець не поспішав, ще й ще раз вдивляючись в обличчя людей, що стояли перед ним. Нарешті добре видресированим рухом розстебнув гудзика па кишені і вийняв аркуш паперу:

- Трусевич!
- Кузьменко!
- Клименко!
- Коротких!

Офіцер добре розмовляв по-російськи, прізвища вимовляв правильно. З усього видно було, що цей список він читав не вперше.

- Гончаренко!

— Я! — востаннє почулось у кімнаті. Макар Гончаренко, лівий крайній київського «Динамо», на зріст був нижчий за всіх і завжди останнім вибігав на поле. І в списку гестапівця він теж був останнім.

Знову запала тиша. Знову гестапівець обмацав кожного поглядом, і тривога, яка було трохи уляглася, коли вони побачили один одного, стиснула їхні серця.

Гестапівець сховав список у кишеню і повільно застебнув гудзик мундира.

— Вам випала висока честь. Команда «Люфтваффе» бажає зустрітись з вами на футбольному полі. Це чемпіон німецьких військово-повітряних сил. Перед початком гри ви зустрінете наших славних льотчиків німецьким вітанням: «Хайль Гітлер!» Даю вам три дні на підготовку. Форма — голубі майки і білі труси. І не подумайте ховатись або тікати! Все. А зараз можете йти додому.

Футболісти мовчки йшли вулицею. І тільки коли опинилися далеко від будинку гестапо, біля невеликого сквера, яких багато в Києві, Трусевич сказав:

- Сідаймо, хлопці. Треба поговорити...

Усі мовчки присіли на лави, що стояли рядом, і задумались. Їм ще не вірилось, що вони вийшли з гестапо живі й здорові.

— Це буде не звичайний матч,— сказав Іван Кузьменко.— Їх злість розширає, що не можуть Сталінград узяти. Хочуть на футбольному полі відігратися.

— «Люфтваффе»,— Клименко задумливо перебирав рукою пожовкле листя.— Що це за команда? Як проти неї грати?

— Грати будемо як звичайно, по-динамівськи.— Трусевич підняв з землі прутика і накреслив ним прямокутний футбольного поля.— Та найголовніше — треба пам'ятати, що ми не тільки футболісти, що зараз війна. Тому пропоную...

Динамівці ще тісніше присунулись до свого воротаря.

...Військовий оркестр безперестанку грав веселі мелодії. Під бравурну музику на стадіон густим патовпом сунули німецькі солдати і офіцери. Їхня форма зливалась у суцільну пляму, і згори здавалось, ніби по землі повзе величезна сіро-зелена гусениця. Офіцери і солдати заповнювали трибуни, і тільки один сектор чорнів від старих курток, пальт і тілогрійок.

За наказом коменданта сюди дозволили впустити жителів Києва. І люди, незважаючи на небезпеку, прийшли, щоб побачити своїх улюбленців.

Оркестр заграв військовий марш, і під бадьорі вигуки гітлерівців на поле вибігли футболісти «Люфтваффе». Трусевич і майки сіро-зеленого кольору, на грудях вишитий орел — емблема німецьких військово-повітряних сил. Музика змовкла, коли в проході під трибунами з'явилися динамівці. Глядачі від здивування аж підвелися з своїх місць. По сіро-зелених рядах прокотився загрозливий гомін.

Замість звичної біло-голубої форми, яку добре знали у нас і за кордоном, на гравцях «Динамо» були червоні футболки. Неяскраво світило осіннє сонце, трава на полі потьмяніла, стала схожою на форму люфтвафівців. На цьому фоні червоні футболки виділялися ще яскравіше, їх було видно зда-

леку, навіть тим глядачам, які не потрапили на стадіон. Вони приліпилися до ґрат огорожі і звідти спостерігали за футбольним полем.

— Хайль Гітлер! — дружно гаркнули німецькі футболісти, викинувши вперед праві руки.

— Фізкульт-привіт! — дзвінко, в повний голос відповіли динамівці. І повторили ще раз: — Фізкульт-привіт!

На сіро-зелених трибунах запала тиша. Тільки в секторі, зайнятому киянами, зааплодували. Туди прожогом кинулися поліцаї. Засюрчав свисток, когось повели, викручуючи руки. І знову стало тихо.

— Це вам дорого коштуватиме, — крізь зуби процідив суддя матчу, який вийшов на поле в офіцерських галіфе і чоботях, заміпивши мундир спортивною курткою.

Гітлерівці одразу кинулися в атаку. Простріл уздовж воріт. Трусевич вневнено виходить на м'яч, але страшний біль раптом пронизує лівий бік. В очах потемніло, руки ловлять порожнечу. З тихим стогоном воротар хилиться на траву. М'яч потрапляє до гравця «Люфтваффе», і той спокійно забиває його в порожні ворота.

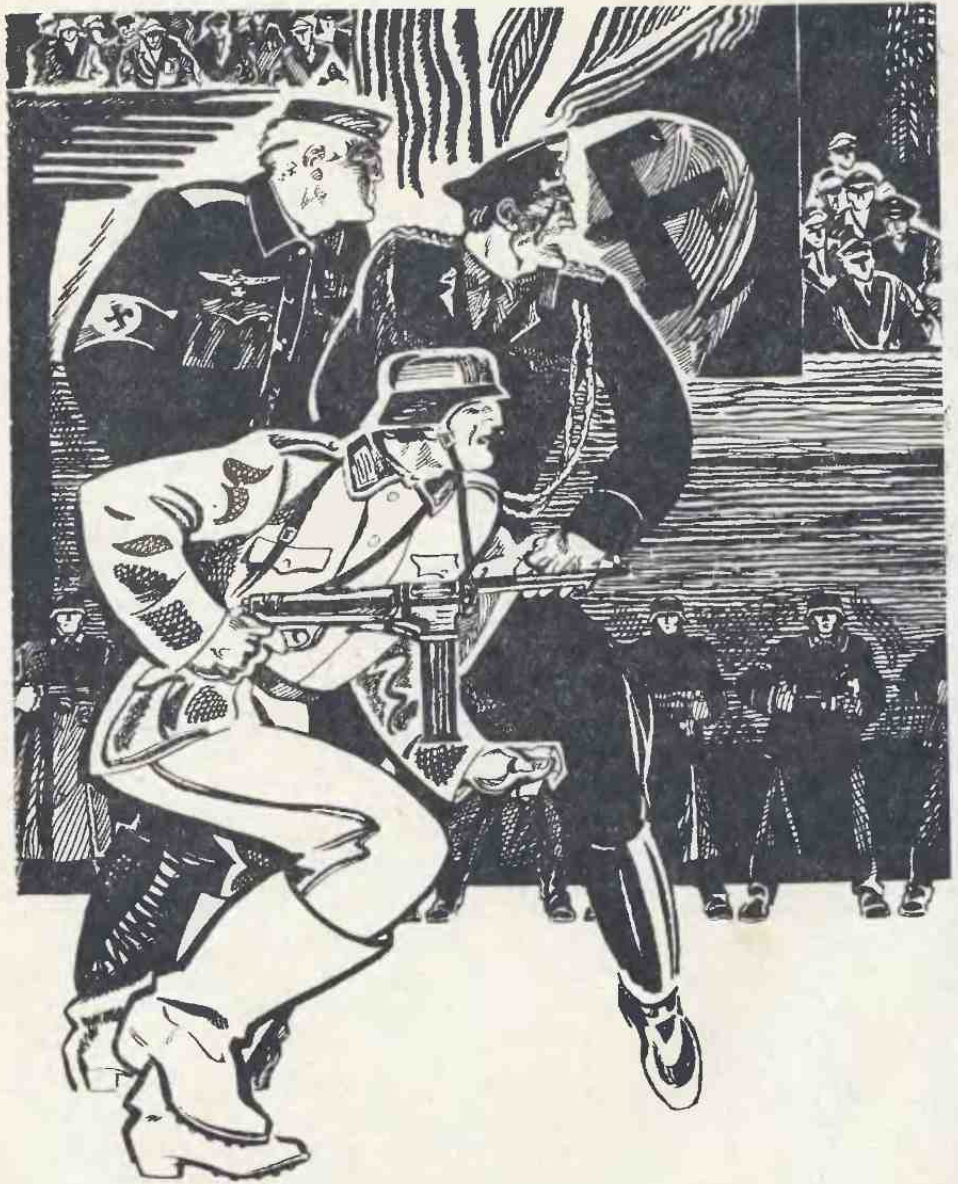
Суддя шіби не помічас, що воротаря побито, і зараховує гол. Київські футболісти допомагають Трусевичу підвестися з землі.

— Колю, живий?

— Живий, — шепоче воротар і, перемагаючи біль, продовжує: — Нічого, хлопці. Треба грати! Все в порядку.

Динамівці починають з центру і одразу наближаються до штрафного майданчика люфтвафівців. Гітлерівці намагаються перехопити м'яч, але Клименко несподівано пасує назад Кузьменку. Той завдає гарматного удару з далекої відстані — і воротар німецької команди встигає тільки очима провести м'яч. Навіть німці охнули з подиву. А наш сектор мовчить: там нищпорять поліцаї.

Гітлерівці грають ще грубіше, з одвертим нахабством. Кожного разу хто-небудь з київських футболістів зі стогоном падає на землю, але одразу ж підводиться і продовжує

гру. Фашистським футболістам при допомозі судді вдається забити ще один гол, та вже за хвилину динамівці забивають гол у відповідь. З рахунком 2:2 команди йдуть на перерву.

Не встигли динамівці сісти і витерти піт з обличчя, як у роздягальню ввірвався вже знайомий їм гестапівський офіцер.

— Ви, мабуть, забули, хто господар у місті, — він зловісно обвів поглядом спортсменів. — Якщо вам дороге життя, ви самі зрозумісте, як треба грати далі.

Двері за гестапівцем з грюкотом зачинилися, та ніхто з динамівців не сказав жодного слова. Один спокійно бинтував розбите коліно, інший розтирав бік або плече. Кузьменко перев'язав Трусевичу розірване шипами бутсів вухо і спокійно промовив:

— Фашисти видихнулися. Навіть по ногах б'ють уже не з такою силою... Недарма цей офіцер прибігав.

— Це він лякав нас чи справді арештують?

— Хто злякався, той може залишитись у роздягальні. — Трусевич поправив пов'язку на голові і ступив до дверей. — Зараз війна, і ми також бійці.

«Люфтваффе» знову вийшла на поле під звуки маршу. А коли труби замовкли, на поле вибігли динамівці. Тільки бліді обличчя говорили про те, що позаду тайм нелюдськи напруженої боротьби. Але одинадцять спортсменів бігли легко, вільно, не виказуючи болю від численних ударів і падінь.

Під ревіння солдатських горлянок «Люфтваффе» рветься до динамівських воріт. Суддя безперестанку штрафус на користь своїх і «не помічає», як грубо збивають вони з ніг динамівців.

— Сміливіше, хлопці! — гукає Трусевич. Пов'язка на голові побуріла від крові, під оком з'явився синець. Але люфтваффівцям аж ніяк не вдається забити йому гол, хоч іноді все зливається в очах воротаря в суцільну мутну пелену.

Макар Гончаренко пройшов правим краєм, залишаючи позаду одного за одним трьох захисників, і точним ударом у верхній кут забив третій гол. А через хвилину по лівому

краю прорвався Кузьменко. На нього накинупсь двоє і грубо збили з піг, але він, падаючи, встиг побачити Гончаренка і штовхнув м'яча до нього. На Гончаренка теж одразу пакинулися двоє, але, спритний і швидкий, він стрімким фінтом відірвався від них. Зіткнувшись один з одним, німці падають на траву і корчаться від болю. А Макар, увірвавшись на штрафний майданчик, з близької відстані забиває четвертий гол.

— Молодчина, Макар! — кричить йому Кузьменко. Сльози від болю течуть по його обличчю. Він не може підвестися: коліно розпухає просто на очах. Макар Гончаренко підбігає до нього і піднімає з землі.

Після п'ятого гола комендант і генерали залишають трибуни. Фашистські футболісти вже не йдуть уперед, а стараються тільки відбити м'яча подалі від своїх воріт. Суддя дає свисток за сім хвилин до кінця зустрічі: кожна хвилина загрожувала новим голом у ворота «Люфтваффе».

Допомагаючи один одному, динамівці повільно попрямували в роздягальню. Червоні футболки потемніли від поту, на голубих трусах — плями крові. Кожний крок відзивався болем у всьому тілі, але вони йшли, гордо піднісши голови, сміливо дивлячись у вічі солдатам і офіцерам, що скупчилися в проході.

Біля дверей роздягальні на них уже чекав гестапівець. Його обличчя було перекошене ненавистю. Він показав рукою на чорну машину, біля якої з автоматами наперевіс стояли солдати.

— У концтабір!

Машина різко рвонула з місця. Футболісти обняли один одного за плечі. Вони забули про біль, про втому.

— Ось ми й перемогли, — сказав Трусевич.

— Запам'ятають вони київське «Динамо»! — гнівно підтвердив Кузьменко.

Через кілька днів Миколу Трусевича, Івана Кузьменка, Миколу Коротких та Олексія Клименка розстріляли фашисти. Іншим членам команди чудом пощастило врятуватися.

Кубок не знає нічиїх

Закінчилась війна. Відновилися чемпіонати країни з футболу. Але київське «Динамо» втратило свої колишні позиції. Приходили і залишали команду гравці, змінювались тренери, траплялись перемоги, але більше було поразок. Та одного разу...

Вночі йшов дощ із снігом, і вранці з-під коліс автобуса, яким їхали на стадіон футболісти, летіли фонтани води. Мала відбутись фінальна гра на Кубок СРСР.

У чемпіонаті бувають програші, виграші, нічиї. Можна програти кілька матчів, а потім надолужити упущене і стати чемпіоном. У Кубку нічиїх не буває, програш одразу позбавляє команду можливості продовжувати змагання. У боротьбі за Кубок перемагають найбільш вольові, найбільш рішучі і наполегливі спортсмени.

Про це добре знали кияни, вибігаючи дощового листопадового дня на вкрите калюжами футбольне поле московського стадіону «Динамо».

Давно вже повісили на цвях бутси ті, кому пощастило врятуватися з фашистського табору смерті, і ті, хто після перемоги повернувся з армії в рідний Київ. Динамівську форму одягли молоді футболісти, команда пізнала і радість успіху, і гіркоту невдач, адже майстерність приходить не одразу, а з роками. І ось біло-голубі вперше пробилися до фіналу Кубка. Їхнім суперником стала єреванська команда «Спартак».

Після дощу поле було слизьке, мов лід. Густих туман опустився на стадіон. Гравці часто падали, губили з поля зору і м'яча, і один одного.

— Сьогодні грати важче, ніж з «Арсеналом» в Англії, — співчутливо похитав головою центрфорвард ЦСКА Всеволод Бобров, який спостерігав матч з трибуни. Його команда програла киянам з рахунком 1:3, і цього дня знаменитий бомбардир був глядачем.

— У дощ грати важко, — погодився з ним спартаківець

Микита Симонян, чю команду вибили з розиграшу Кубка теж кияни.

Уславнені футболісти добре знали, на що здатний м'яч у таку погоду.

Кияни притиснули сревапців до воріт. Ті мужньо оборонялися. Воротар Затикян робив карколомні кидки і виручав команду, здавалося б, у зовсім безпадійних ситуаціях. Кияни зрозуміли, що лобові атаки успіху не принесуть. Потрібна була хитрість, помножена на залізну витримку.

...Атака з флангу, і м'яч поперек поля полетів на штрафний майданчик сревапців. Його підхопив молодий нападаючий Михайло Коман і, спритно обвівши захисника, вийшов один на один із Затикяном. Удар? Ні. Коман бачить, що Затикян готовий, і тому не б'є. Затикян робить крок уперед. Коман піднімає ногу і... не б'є. Ще крок воротаря і... немає удару. Ще крок...

— Мишо, бий! — кричать з трибун.

Але Коман не б'є. Стадіон завмер. Зараз воротар кинецься в ноги і відбере м'яч у Комана. Ось він уже пригнувся, готуючись до стрибка. В цей момент Коман носком перекинув м'яча через Затикяна.

До цього прийому Затикян не був готовий. Він голосно скрикнув, кицувся назад, падаючи на спину, але встиг лише пучками торкнутися м'яча, який повільно вкотився у ворота. На срібній кришці Кубка вперше з'явився напис: «Динамо» Київ — 1954 рік.

Потім київське «Динамо» ще двічі — у 1964 і 1966 роках — завойовувало Кубок. Але ця перша перемога особливо дорога, бо з неї почалося відродження колишньої слави команди.

Переможна нічия

До закінчення чемпіонату СРСР ще мав відбутися не один матч, а боротьба за першість розгорілася не на жарт. Турнірну таблицю очолювали київські динамівці, за ними

йшли переможці першості 1960 року московські торпедівці. Щоб стати чемпіонами і в 1961 році, торпедівцям потрібно було тільки перемогти киян. Але ж у поєдинку можлива і нічия: торпедівців це не влаштовувало.

У воротах киян стояв русявий Олег Макаров у незмінному зеленому светрі.

Посутеніло. Над стадіоном спалахнули потужні прожектори. Їхнє світло вдарило Макарову прямо у вічі, і він на мить зажмурився. Та цього було досить, щоб торпедовець Слава Метревелі блискавично прийняв м'яча з кутового удару і точно спрямував його в сітку.

Це був важкий момент для команди. Та динамівці не схитнулися, не розгубилися. У команди викувався справжній спортивний характер, без чого неможливі перемоги у футболі, якщо навіть є сила, швидкість і висока техніка. Вони почали бурхливо атакувати торпедівські ворота. Торпедівці розгубились, відбивали м'яч куди завгодно, чекаючи рятівного свистка судді. Думали про одне: «Тільки б утримати цей мінімальний рахунок — і золоті медалі знову будуть наші».

Час працював на торпедівців. Минали останні хвилини матчу. Глядачі майже не сумнівались, що перемога буде за їхньою командою. Дехто з них уже підвівся і пробирався до виходу. Але київські динамівці не примирилися з поразкою і не опустили рук.

М'яч по дузі полетів на штрафний майданчик. Хтось ударив по ньому, він злетів угору, до нього блискавкою кибувся центральний захисник Василь Турянчик. Москвичі не опікали його і тому не встигли перешкодити. В акробатичному стрибку, падаючи на спину, Турянчик несподівано й сильно вдарив по м'ячу. Несподівано, бо з такого важкого положення зважився б ударити далеко не кожний футболіст.

Матч закінчився внічию, але для киян це було рівнозначно перемозі. Перемогла сила волі, стійкість і вміння боротися до останньої хвилини зустрічі.

Мрія здійснилась

Воротар хвилювався. Це бачили не тільки його товариші по команді, але й десятки тисяч глядачів київського стадіону. Молодий спортсмен вперше захищав ворота «Динамо».

Потім він заспокоївся. Динамівці легко перегравали суперника, вся гра йшла на другій половині поля. Тож, коли забили гол, від його хвилювання й сліду не лишилося. І раптом... Він не встиг помітити початок контратаки, але побачив, як форвард суперників, не зупиняючись, ударив по м'ячу.

Удар був несильний. «Візьму на груди», — вирішив воротар. Але потім передумав і приготувався до красивого стрибка, щоб публіка зааплодувала. Проте... його руки впіймали повітря. Змінюючи рішення, він на мить втратив орієнтацію і проскочив мимо м'яча.

Суперники зрівняли рахунок.

Помилка гравця — тільки помилка, помилка воротаря — гол. Цю стару футбольну істину згадав молодий спортсмен, коли, ледве пересуваючи ноги, пішов після закінчення матчу в роздягальню.

Нічия із слабким суперником рівнозначна поразці. Йому довірили захищати ворота, а він у першому ж матчі пропустив легкий гол. У роздягальню він ввійшов останнім, зіщулювався в кутку, не зважаючи підвести очі на товаришів. «Так мені й треба, — думав він. — І правильно зроблять, якщо мене більше не поставлять на ворота».

— Ну, чого зажурився? — запитав капітан. — Не востанє граєш. Олег Макаров у першому матчі, знаєш, скільки пропустив? Шість штук. І Лев Яшин одержав трійку. Ти ще молодчина. А на публіку грати не треба.

Лише кілька слів сказав капітан динамівців молодому воротарю Євгену Рудакову. Лише кілька слів. Та в житті спортсмена вони відіграли вирішальну роль.

...Зростом Євгена природа не обійшла. Він був вищий за всіх у класі.

— Будеш воротарем, — сказав тренер дитячої футбольної команди, куди Женя прийшов записуватися разом з товаришами. І хлопець став на ворота.

Коли його запросили в київське «Динамо», він захвилювався. Динамівські воротарі завжди грали красиво. Кияни пам'ятали тигрячі кидки Миколи Трусевича, польоти Антона Ідзковського, акробатичні стрибки Олега Макарова. Ви-

сочений, нескладний Євген Рудаков не міг показати такої гри. Може, йому відмовитися від запрошення?

Кожен розуміє, що високому на зріст воротареві легше відбивати верхові м'ячі, а з нижніми йому справлятися важче. Нападаючі, побачивши у воротах високого гравця, кричать один одному: «Бий низом!» І тому Євген Рудаков теж почав кричати на тренуваннях своїм товаришам: «Бий низом!» І хлопці били. Майка темніла від поту, на ліктях і ногах красувались синці, а Рудаков безперестанку вимагав:

— Бий низом! Веселіше! Хто заб'є — плитку шоколаду! Але заробити цей приз у Рудакова було нелегко.

Рудаков ніколи не боявся ризикувати на тренуваннях, не грав у півсили і не старався берегти себе для матчів, як це роблять деякі воротарі. Кожний м'яч був для нього головним. Він навчився блискавично вгадувати напрямок удару і зустрічав м'яча, швидко переміщуючись вздовж воріт.

— Везе йому, — говорили глядачі, коли Рудаков без видимих зусиль перепиняв політ м'яча і біля самісінької землі, і під перекладиною. Та той, хто хоч раз побував на динамівському тренуванні, знав ціну такого везіння.

Не всім подобалась гра молодого воротаря, на трибунах інколи свистіли і не прощали пайменних помилок. Завоювати довір'я глядача важко. Але Євген завжди відчував підтримку товаришів. Вони вірили в нього і допомогли йому досягти справжньої майстерності. І настав день, коли він зайняв місце Льва Яшина у воротах збірної СРСР — а це мрія усіх воротарів країни. І ця мрія ніколи не збулася б, якби не дружба, яка згуртувала динамівців у єдине ціле.

Удар Віктора Серебряникова

Це сталося в матчі з московськими торпедівцями. За порушення правил суддя призначив штрафний удар з двадцяти метрів. Такого покарання не дуже бояться футболісти. Вони вишиковуються стінкою і закривають добру половину воріт.

А неприкрито ними частину захищає воротар. Забити гол у такій обстановці дуже важко.

Торпедівці не стали гаяти час і швиденько вишикували стінку. Воратар Лайзап зайняв місце в лівому куті, суддя дав свисток. Майже без розбігу Віктор Серебренников ударив по м'ячу. Глядачі затихли, а м'яч... М'яч полетів не прямо у ворота, а вбік. Потім, наче керована ракета, повернув до воріт, обігнув стінку, долетів до перекладини і, ковзнувши під нею, опустився за спиною воротаря в сітку.

Торпедівці дивилися на свого воротаря, який розгублено сидів на землі. Одному з торпедівців навіть здалося, що м'яч пролетів крізь дірку в сітці, і він почав ретельно обмацувати її. Такого польоту м'яча ще ніхто не бачив.

— Випадковість, — проронив хтось. — Серебренникову просто пощастило.

Відбулося ще кілька матчів, і про удар Серебренникова заговорили. Як тільки суддя призначав штрафний і до м'яча підходив Віктор, біля воріт суперника починалася паніка.

— Ставайте щільніше! — кричав воротар.

Гравці нервували, штовхаючи один одного, робили стінку, перешкоджали Серебренникову прицілитися. Однак у м'яча ніби виростали крила. Він завжди летів у той кут, який погано захистили. І ніколи не можна було вгадати, куди спрямує м'яча капітан київського «Динамо».

Тренери команд-суперниць приїжджали на матчі київського «Динамо» з кінокамерами, об'єктиви яких спрямовували на Віктора Серебренникова. Та м'ячі й надалі летіли в сітку. Може, тут якісь чари? Звичайно, ні.

Нове завжди приносить успіх. Віктор Серебренников звернув увагу на те, що штрафний удар рідко досягає мети. Хороший воротар завжди встигає підготуватися і відбити м'яча. «А що, коли спрямувати м'яч по дузі, аби він обертався і весь час змінював напрямок? — подумав він. — Адже ми часто користуємося різаними ударами для паса».

Перші спроби не принесли успіху. Але Віктор був наполегливий. Тренування закінчувалось, усі розходилися, а він

залишався сам. Ставив перед воротами стінку з фанери і посилавав мимо неї м'яча. Коли починало боліти коліно, він на якийсь час припиняв вправи, а потім починав знову.

Минуло кілька років, поки Віктор Серебренников навчився керувати м'ячем, підкорив його своїй волі і став грозою для воротарів. Нерідко гол, забитий капітаном, був єдиним у матчі і приносив команді перемогу.

Футбольний диригент

Навесні 1966 року кращі гравці київського «Динамо» поїхали в Англію на чемпіонат світу, а їхні місця зайняли молоді футболісти. Імена новачків ще нічого не говорили аматорам футболу, і вони причіпливо роздивлялися на зовсім юних спортсменів.

Федір Медвідь з м'ячем увірвався на штрафний майданчик московських залізничників і... миттю розпростерся на землі. Підніжка. Таким грубим прийомом суперники зупинили рейд динамівського півзахисника. Суддя негайно показав на білий кружок за одинадцять метрів від лінії воріт. Пенальті.

Москвичі і кияни повільно залишали штрафний майданчик. М'яч самотньо лежав осторонь. Воротар залізничників нетерпляче переступав з ноги на ногу і насторожено поглядав на динамівців. Хто битиме пенальті? Адже кращий снайпер киян Йозеф Сабо зараз у Лондоні.

Капітан киян Андрій Біба підняв м'яч з землі і передав найменшому з гравців, який скромно стояв осторонь.

— Давай, Володю!

Воротар полегшено зітхнув. Він над усе боявся сильних ударів, а цей непоказний хлопчина сильно не вдарить. Суддя свиснув. Воротар не встиг навіть зрушити з місця — м'яч був уже в сітці.

— Оце удар! — здивувався воротар. — І звідки тільки у нього сила взялася?! Якби хтось сказав — не повірив би.

Тим, хто цього не бачив, повірити справді було важко.

Але м'яч лежав у сітці, а на табло одна по одній засвітилися літери: Мунтян. Тепер увесь стадіон знав прізвище худорлявого хлопчини. Та ніхто не знав, звідки у нього така сила, точність, витримка.

...Тренер з футболу київської дитячої спортивної школи Михайло Корсунський заклопотано дивився на маленького худорлявого хлопчика, який стояв перед ним. Що з ним робити? На перекладині жодного разу не підтягнувся, стометрівку пробіг гірше за всіх, стрибає погано. Каже, що тринадцять, а на вигляд й одинадцяти років не даси. З м'ячем, правда, жонглював вправно, але ж футбол — гра сильних.

— Я хочу грати у футбол, — вів своє хлопчик. — Візьміть мене в свою групу.

Корсунський був досвідченим педагогом, він виховав сотні футболістів. Але такої рішучості, яка світилася в очах хлопчика, ще не зустрічав.

— Гаразд, — сказав тренер. — Приходь завтра.

Так Володя Мунтян почав грати у футбол. Старанний і наполегливий, він ніколи не пропускав занять, точно виконував усі вказівки тренера. І не просто виконував. Він думав, як будь-яку вправу зробити краще, точніше.

— Тренуй сильний удар і правою, і лівою ногою, — учив його Корсунський. — Від тебе не чекають, а ти сміливо бий здалеку. Раптовість — половина успіху.

На все життя запам'ятав він той день, коли вперше забив м'яч з тридцяти метрів. Товарищі по команді від подиву тільки руками розвели. А воротарів суперника у дрозж кидало, коли м'яч потрапляв до Мунтяна. Його удар, сильний і точний, завжди заставав їх зненацька.

Та не тільки сильний і несподіваний удар приніс Мунтяну славу чудового футболіста. Півзахисник київського «Динамо» показав гру, якої ще не бачили на наших стадіонах.

У півзахисників важка роль. За матч вони пробігають у два рази більше, ніж захисники і нападаючі, повинні допомагати в обороні і підключатися в атаку. Вони — ніби мотор команди, а мотор має працювати без перебоїв на великих

обертах. У всіх командах півзахисники без втоми ганяли по всьому полю, та не завжди встигали до місця подій. Навіть найбільш витривалий футболіст поступово стомлюється.

Мунтян пішов іншим шляхом. Він добре вивчив гру своїх товаришів по команді, їхні улюблені прийоми, і досить було кому-небудь з них опинитися у вигідному становищі — м'яч, немов керована ракета, летів від Мунтяна до цього гравця.

Не залишалися для нього непоміченими і найменші особливості гри суперників. Він розгадував будь-які хитрощі чужих форвардів і виростав на їхньому шляху несподівано, наче з-під землі. Мунтян ніколи не діяв однаково, зразу підмічав, де у суперника слабкі місця, і застосовував такий прийом, якого ніхто не чекав. Він не просто грав, він думав, шукав нове, ніколи не впадав у відчай при невдачах.

Тому й став справжнім майстром футболу.

„Киянин“ стає... киянином

У місті Жданові на вулиці Київській майже всі хлопчики грали у футбол. Але Віталій Хмельницький уже й тоді виділявся. І не тому, що грав краще за інших. Він ніколи не занепадав духом, коли його команда програвала, не хникав, якщо хтось ненароком влучав його по носі чи давав підніжку і він з розмаху плюхався на землю.

Віталій організував на своїй вулиці команду з гучною назвою «Азовсталь». Проте хлопчачі з сусідніх вулиць найчастіше називали її гравців «киянами». «Кияни» стали найсильнішою командою в місті, і тренер міської команди, яка виступала в першості України, Олександр Пряхін запросив Віталія Хмельницького у свій колектив.

— Ну, киянин, — жартома сказав Пряхін, — пора тобі грати у великий футбол. Можливо, коли-небудь ти справді станеш київським динамівцем.

Пророцтво Пряхіна збулося. Закінчивши школу, Віталій приїхав учитися в Київ, і його запросили в «Динамо». Тре-

перам припав до душі меткий, а головне, сміливий і мужній юнак.

У ждановській команді Віталій грав на лівому краї і витратив немало часу, поки навчився спритними фінтами збивати з пантелику захисників, блискавично прориватися до кута штрафного майданчика і точно пасувати своїм партнерам. Чимало голів забив після його передач, і він цим дуже гордився. Однак тренер «Динамо» Віктор Олександрович Маслов при першій зустрічі сказав йому:

— Грати тільки так, як досі ти грав, не можна. Ти повинен навчитися сам забивати голи. А також уміти прориватися не лише по краю, а й у будь-якій точці поля.

Віталій почав після тренувань залишатися на полі. Він скликав на поле хлопчаків — а їх немало приходило подивитися на тренування майстрів — і починалась весела гра. Він один грав проти п'яťох, вісьмох, десятих. Хлопчаки боролись відчайдушно, обіграти будь-кого було нелегко. Віталій придумував хитромудрі фінти, учився блискавично змінювати напрямок бігу, з місця набирав високу швидкість і так само раптово робив зупинки. А потім удари по воротах — з місця, з ходу, з близької і далекої відстані.

І захисники всіх команд побачили нового Хмельницького. Вони звикли, що він лише допомагав товаришам, а тепер Віталій сам сміливо бив по воротах. Він з'являвся завжди в гущі подій, завжди на вістрі атаки.

Нерідко захисники, намагаючись зупинити завзятого форварда, вдавалися до порушення правил. Та Віталій Хмельницький ніколи не відповідав грубістю на грубість. Він тільки злегка морщився від болю і, розтираючи на ходу забите місце, поспішав уперед, до воріт суперника.

— Грубість — ознака слабості, — казав Віталій Хмельницький. — Найкраща відповідь грубіяну — забитий гол.

Віталій забивав голи. І не лише ногами. Він навчився бити головою по м'ячу. Адже від нього, гравця середнього зросту, не чекали удару головою, а несподіванка завжди приносить успіх. Під час атаки, коли справу вирішують де-

сяті частки секунди, важливо не дати супернику підготуватися, треба приголомшити його.

Сотні стрибків зробив футболіст і навчився високо вистрибувати й точно бити по м'ячу. У захисників багатьох команд завмирало серце, коли вони бачили на своєму штрафному майданчику русяву голову Віталія Хмельницького. А воротарі очей з нього не спускали. Та уберегтися не могли. Не раз, високо піднімаючи руки, біг з радісною усмішкою від чужих воріт безстрашний форвард.

На вістрі атаки

— Я був би щасливий, якби в моїй команді був такий нападаючий,— заявив тренер всесвітньовідомого шотландського клубу «Селтік» Джон Стейн.

— Цей гравець — козирна карта радянської команди,— сказав тренер збірної Італії — Ферручіо Валькареджі перед півфінальним матчем на першість Європи.— Будемо опікати його з особливою увагою.

Такої оцінки спеціалістів світового футболу удостоївся Апатолій Бишовець, центрфорвард київського «Динамо».

Перший гол Толя забив у ворота, позначені двома цеглинами. Потім— спортивна школа і, нарешті, київське «Динамо».

Апатолій Бишовець прийшов у великий футбол напередодні чемпіонату світу в Лондоні. Тоді особливо багато сперечалися про долю футболу. Чи не чекає цю гру «пічийна» смерть? Надто багато уваги команди приділяли захистові воріт, кожний забитий гол ставав неабиякою подією. На штрафному майданчику скупчувалось стільки гравців, що пробитися крізь цей частокіл ніг справді було дуже важко.

Бишовець не брав участі в цих суперечках. Ще у дворі він вражав своїх товаришів тим, що завжди бив по воротах із незручного положення.

— Навіщо ти так, Толю! — сердились хлопчакі, якщо м'яч летів у бік від цеглин.— Завжди мудруєш.

А Толя продовжував мудрувати. І в дворі, і в дитячій спортивній школі, і в «Динамо». Він приховував свої наміри, щоб захисник до останньої секунди не догадався, куди він стрімко кинеється з м'ячем. А по воротах бив і під гострим кутом, і стоячи спиною, і в падінні, закручував м'яча в обхід оборонного заслону.

На тренуваннях він шукав такі рішення, які збили б з пантелику його майбутніх сторожів. Якщо нападаючий має в своєму арсеналі набір дуже хороших, але відомих прийомів, то захисники завжди підберуть до них ключі. А якщо зробити не так, а по-іншому...

Бишовець ставив кілька стояків і починав кружляти навколо них з м'ячем. Раз, раз, ще раз — уявні захисники залишалися позаду. Та все ж Бишовець був незадоволений і починав усе спочатку.

Увечері, заплющивши очі, він згадував кожний свій рух, старався знайти помилку, думав, сперечався сам із собою.

Поява Анатолія Бишовця в основному складі київського «Динамо» вразила всіх любителів футболу. Нікому не відомий дев'ятнадцятирічний форвард одразу став грозою для чужих воріт.

Тренери всіх команд на кожному матчі приставляли до нього спеціального сторожа. Та, незважаючи на це, він знаходив шлях до воріт і влучав у ціль. Бо грав незвично, не за стандартом, думав на футбольному полі, а не просто сліпо виконував вказівки тренера.

«У «Динамо» чемпіонський характер», — так нерідко кажуть про киян. Але звідки він узявся? Якщо скласти воедино наполегливість, силу волі і мужність футболістів, то виїде характер команди. І чим більше в ній таких спортсменів, тим значніші будуть її успіхи.

ПРИГОДИ ЗОЛОТОЇ БОГІНИ

Олімпійські ігри існують уже майже вісімдесят років, і на всіх проводились футбольні турніри. Чемпіонат світу з футболу народився значно пізніше. Справа в тому, що футбольні матчі почали збирати дуже багато глядачів, і цим вирішили скористатися ділки. Вони стали брати гроші за право подивитися футбольний матч. А щоб глядачам було цікавіше, запрошували команди з інших міст.

Часті поїздки відривали людей від роботи. Тому поступово почали утворюватися команди, гравці яких ніде не працювали, а тільки грали у футбол. Він став їхньою професією. А на Олімпійських іграх дозволяється виступати лише спортсменам-любителям. Але ж і професіональним футболістам також хотілося помірятись силами з командами інших країн. Так виникла ідея організувати чемпіонат світу з футболу, в якому можуть брати участь і професіонали, і любители — усі, хто бажає.

Незвичайне замовлення

Голосно задзеленчав дзвінок. Абель Лефлер поклав різця і підвівся, щоб відчинити двері. Пропустивши поперед себе акуратно одягненого чоловіка, Лефлер щільно зачинив двері і повернувся до своєї майстерні. Незнайомець, знявши капелюха, уважно розглядав вироби із золота і срібла, що їх умілі руки Лефлера прикрасили орнаментами, вигадливими малюнками, оригінальним поєднанням прямих і хвилястих ліній.

— Бажаєте щось купити? — запитав Лефлер. — Вас цікавить подарунок для чоловіка чи для жінки?

— О, ні, — похитав головою незнайомець. — Мене не цікавлять забавки. Я прийшов до вас, Абель Лефлер, як до художника. Мене зветь Жюль Ріме.

«Жюль Ріме, Жюль Ріме, — кілька разів повторив у думці Лефлер. — Хто ж він? Відомий банкір чи великий землевласник? А може, йому дісталась величезна спадщина?»

Проте вголос ювелір сказав лише кілька слів:

— Я до ваших послуг, мосьє Ріме.

Гість зняв пальто і недбало кинув його на стілець.

— Вас, мабуть, цікавить, хто я такий?

— Та що ви, мосьє, — замахав руками Лефлер. Але гість не дав йому закінчити:

— Ви любите футбол?

— Одверто кажучи, не знаю,— розгубився Лефлер.— У мене стільки роботи... Одного разу я був на стадіоні...

— Один раз! — скрикнув Ріме.— Лише один раз!

І він почав говорити. Швидко, натхненно, енергійно. То змахував руками, наче збирався полетіти, то міряв кроками невелику кімнату ювеліра. Лефлер слухав, мов зачарований. Разом з Ріме він побував на тумашних стадіонах Англії і під пекучим сонцем Південної Америки, побачив стрімку гру італійців, точні паси австрійців, гарматні удари угорців і силові прийоми німців.

— Ви розумієте, як буде интересно,— Ріме витер спітніле чоло,— якщо футболісти різних країн зустрінуться? От я й хочу організувати чемпіонат світу з футболу.

— Але чим я можу вам допомогти?

— Ви? — Ріме пильно подивився на ювеліра.— Ви повинні виготовити такий приз, щоб його прагнули завоювати футболісти всього світу. Це має бути не звичайний кубок, а витвір мистецтва.

Ріме пішов, і Лефлер zostався сам. На столі на нього чекало термінове замовлення — золота табакерка для багатого графа. Та він не міг взятися за неї. У нього у вухах ще лунав голос Ріме. Він ніби на власні очі бачив залите сонцем футбольне поле, ущерть заповнений народом стадіон і спортсменів, одягнених у якусь надзвичайно красиву форму. А після гри футболістам вручають за перемогу кубок. Кубок, зроблений руками Абеля Лефлера. І капітан переможців бережно притискає його до грудей.

Лефлер схопився з місця і підбіг до невеликої шафи, що стояла в кутку кімнати. Від хвилювання у нього тремтіли руки. Він ледве потрапив ключем у замок і почав гарячково ритися на полицях. Ось велика папка з гравюрами давньогрецьких богів і богинь. Цупкі аркуші один за одним лягають на стіл. Невже він помилився? Залишилось тільки три аркуші, два... Ні, не помилився. З гравюрою в руці він підходить до вікна.

Рука обережно гладить гравюру. Лефлер змітає все зі столу і кладе малюнок. Дивиться на нього, ніби хоче проникнути всередину. Потім відходить убік і дивиться здалеку.

— Греки любили її, — тихо шепоче Лефлер. — Вона стояла високо на білій колоні храму Зевса, і кожний вірив, що вона принесе йому удачу. Я зроблю її красивою й стрункою, а за спиною — крила, ніби вона щойно злетіла зі священного Олімпу. В руках вінок — нагорода переможцю... Або чаша. Елегантні складки її туніки... Вона буде хвилювати серця, як і багато сотень років тому.

Даремно багаті замовники стукали в двері ювелірної майстерні і посиляли прокляття на голову господаря. Двері не відчинялися, і ніхто з сусідів не знав, куди подівся ювелір. А Лефлер з почервонілими від безсоння очима, із законтілим обличчям працював у задній кімнатці своєї майстерні. Коли все було закінчено, він дбайливо загорнув свою роботу в цупку тканину і, найнявши таксі, поїхав до Жюля Ріме.

Той щось писав, сидячи за столом, але, побачивши ювеліра, одразу схопився:

— Ви щось принесли?

Не сказавши й слова, Лефлер поставив на стіл якийсь предмет і зірвав з нього тканину.

— Чудово! — вигукнув Ріме. — Я не помилився, мій дорогий Лефлер! Саме про такий кубок я й мріяв!

На невеликій мармуровій підставці стояла відлита з чистого золота фігурка жінки. За її спиною здіймалися крила. Здавалося, вона ось-ось зірветься з п'єдесталу й полетить. До ніг спадали важкі складки туніки, а руки тримали високо над головою чашу. Це була давньогрецька богиня перемогти Ніке.

Ріме до болю потис руку Лефлера.

— Дорогий майстре, у цієї маленької статуетки буде велике життя! Вона дістанеться найбільш мужнім і вмілим. Я щасливий, що моя мрія збулася.

Так з'явилася на світ Золота богиня.

Бог чи диявол?

Липень в Уругваї — зимовий місяць, але того дня всім було жарко.

З самого ранку люди йшли та йшли в напрямку до стадіону «Сентаріо», де мав відбутися фінальний матч першого чемпіонату світу між збірними Уругваю та Аргентини.

Важко було глядачам, а як футболістам? Вони повинні були боротися два тайми, щоб стати володарями золотої статуетки. Вона стояла в ложі біля почесного гостя — француза Жюля Ріме, який сидів, обмахуючись віялом, і хвилювався не менше, ніж футболісти. Через дев'яносто хвилин він вручить статуетку богині Ніке капітану однієї з команд.

Хвилювався також і суддя зустрічі бельгієць Ланженю. Увечері напередодні матчу у нього в готелі задзвонив телефон.

— Синьйор Ланженю? Дуже добре. Говоритиму коротко. Зробіть усе, щоб завтра перемогли аргентінці — і ви дістанете чек на сто тисяч доларів. Що? Ви відмовляєтесь? Що ж, у такому разі можете вважати, що ця ніч остання у вашому житті!

Не встиг Ланженю відійти від телефону, як пролунав новий дзвінок. Цього разу його просили допомогти уругвайцям і також загрожували. Не чекаючи третього дзвінка, Ланженю викликав поліцію. На стадіон він прибув у супроводі чотирьох кремезних поліцейських. Охорона ні на мить не спустила з нього очей.

Команди вибігли на поле — і над стадіоном здійнявся справжній ураган. У повітря злітали ракети, прапори, широкополі капелюхи.

Мовчала тільки Золота богиня.

Перед початком зустрічі Ланженю кинув жереб, щоб визначити, чиїм м'ячем грати. Жодна з сторін не хотіла поступитися, кожна команда вірила в свого м'яча. Як тільки монетка упала на землю, аргентінці затанцювали від радості:

— Бог за нас! З нашим м'ячем ми переможемо!

Обличчя уругвайських футболістів спохмурніли. Це вже другий удар для їхньої команди. Перший стався два дні тому. Їхній кращий гравець, прудконогий Ансельмо, ушкодив ногу, зіткнувшись з югославським захисником. Тепер, блідий від хвилювання, він сидів на лаві запасних. А на його місці стояв у центрі поля високий і худий, мов жердина, однорукий Кастро.

Увесь Монтевідео ахнув, дізнавшись, що місце великого Ансельмо займе у фінальному матчі Кастро. Доля жорстко повелася з цією людиною. Вона подарувала Кастро беззавітну любов до футболу і відняла руку. Хлопчиком він потрапив у катастрофу, але добився свого і став футболістом.

— Чому Кастро? — запитували один одного уругвайці. — Невже для Ансельмо немає кращої заміни?

Але тренер уругвайської команди добре знав кожного свого футболіста. Він бачив, як мучиться Кастро, сидячи на лаві запасних, і знав, який великий запас мужності у цієї людини. Адже в жодній з команд, які приїжджали в Уругвай на перший чемпіонат світу, не було однорукого футболіста. Потрібна була величезна сила волі, щоб стати гравцем збірної Уругваю, не маючи руки.

— Настав твій день, Кастро, — сказав тренер перед грою. — Я вірю в тебе і не сумніваюсь, що ти не підведеш.

Ніщо так не окрилює людину, як віра в її сили. Кастро нічого не відповів тренеру, тільки очі загорілися вдячністю і такою радістю, що він не міг приховати її.

Пролунав свисток Ланженю, і м'яч покотився по полю. Минуло тринадцять хвилин, коли уругваець Скароне відкрив рахунок. Стадіон заштормило. Лише в рядах аргентінців панував штиль: вони мовчки переживали невдачу своїх улюбленців. Але потім вони двічі оглушливим ревінням відповіли на голи, забиті аргентінцями Пеусельє та Стабіле. І тільки суддівський свисток на перерву примусив їх замовкнути.

Другий тайм почався під крик аргентінських болільників. Вони вже не сумнівалися в перемозі своєї команди. І тоді в жіночому секторі (на стадіоні в Монтевідео жінки сиділи

окремо) раптом почувся неголосний, але злагоджений спів. Вийнявши чотки, синьйорити з Уругваю стали молитися, благаючи господа бога і діву Марію допомогти уругвайським футболістам.

— О, Санта Марія,— здіймали руки до неба синьйорити,— пошли нашим футболістам удачу й щастя!

Кастро не чув молитов синьйорит. Він рвався вперед, прагнути знайти лазівку в обороні суперників. Кращий захисник Південної Америки — аргентінець Монті — відчув небезпеку і, наче тіль, почав переслідувати Кастро. А тому тільки цього й потрібно було. На тринадцятій, нещасливій і підвладній тільки дияволу хвилині він повів Монті за собою на край поля, а потім спритно послав м'яча Сеа, який і сквитав рахунок. Синьйорити сховали чотки і перестали молитися. Вони вже не знали, кого просити про перемогу: бога чи чорта?

А уругвайські футболісти лише тепер зрозуміли, що за хлопець цей Кастро. Весь перший тайм вони йому не довіряли, їм здавалося, що все він робить не так, як Ансельмо. А тепер вони повірили йому, і це надало Кастро нових сил.

Тепер уже не тільки Монті, а й другий захисник Торес ганялися за Кастро, а він грався з ними, як кіт з мішею. Заплутавши їх, він п'яткою відкинув м'яча Іріарте, і той вивів Уругвай уперед.

— Кастро! Кастро! — горлав стадіон. Однорукий футболіст, якого ще вчора всі тільки жаліли, одразу став загальним улюбленцем.

— Кастро, вперед! — невгавали трибуни. І Кастро, ніби на крилах, летів уперед. За кілька хвилин до кінця матчу він своїми фінтами буквально загіпнотизував захисників. Один за одним вони опинялися за його спиною. Воротар розгублено опустився на коліна і навіть не намагався відбити м'яча, якого Кастро сильним ударом забив під перекладину.

Капітан уругвайців Назаці прийняв Золоту богиню з рук Жуля Ріме і повільно рушив стадіоном, виконуючи коло

Альдо оглянув велику кімнату з ліпними прикрасами на стелі. У кутку височів величезний буфет старовинної роботи, під стіною — ліжко. На стільцях розкидано речі, стояло взуття, навколо валялися якісь коробки.

Барасі підійшов до буфета, відчинив дверцята і виїняв статуетку. Рукавом витер з неї порошок, і золото заблищало.

— Богиня Ніке, — тихо промовив Альдо Олів'єрі. — Як важко ти нам дісталась. Пам'ятаєте, синьйоре Барасі...

— Гаразд, гаразд, Альдо, спогади потім. — Барасі з усмішкою дивився на воротаря. — Скажи краще, де нам схова-

ти богиню? Внести статуетку не можна: за будинком напевне стежать.

Барасі поклав статуетку в порвану коробку і кинув її далеко під ліжку. Потім він почав укладати своє старе взуття у порожні коробки і засовувати туди ж. Альдо мовчки спостерігав за ним.

Тихенько задзеленчав дзвоник. Барасі й Альдо переглянулися. Все зрозуміло. Поправляючи на собі піджака, Барасі пішов до дверей.

Разом з ним до кімнати ввійшли четверо. Невисокий на зріст пан у золотих окулярах був у цивільному, інші троє — в гестапівській формі.

— Спінйоре Барасі,— почав один з гестапівців,— гер Ліндер,— він кивнув у бік цивільного, який з бридливою гримасою оглядав кімнату,— прибув з Берліна. Його мета — збирання експонатів для особистого музею нашого обожнюваного фюрера. Я певний, що ви не відмовитесь передати геру Ліндеру статуетку богині Ніке. Фюрер багато чув про неї і хотів би мати її в своїй колекції.

— У мене немає Золотої богині,— тихо сказав Барасі.

— Ви президент Італійської федерації футболу,— гестапівець із злістю дивився на Барасі.— Якщо у вас її немає, то ви мусите знати, де зберігається ця унікальна скульптура.

— Я нічого не знаю, панове. В Римі я живу недавно. Мій дім у Неаполі зруйновано, по дорозі у мене пропав чемодан з речами. Я чудом лишився в живих, де вже мені було думати про Золоту богиню!

Гестапівець з кам'яним обличчям вислухав Барасі і коротко кинув: «Обшукати!» Потім він глянув на пана в цивільному. Той ствердно кивнув, підійшов до вікна і затарабанив пальцями по шибці.

Скинувши плащі, гестапівці приступили до роботи. Передусім вони ретельно простукали стіни в надії знайти який-небудь тайник. Далі таку саму операцію було пророблено з підлогою. З тріском розчинили всі дверцята буфета. Посуд

летів на підлогу, і вона невдовзі вкрилася білими фарфоровими черепками.

Ніхто не вимовив жодного слова. Гестапівці відкрили чемодани і жбурляли речі на підлогу, довгим тонким кинджалом проколювали подушки і перини. Пух, наче сніг, поплив по кімнаті. Забруднюючи коліна, один з гестапівців поповз під ліжко. Присунув до себе кілька коробок і почав їх відкривати. Із злістю кинув одного черевика, потім другого.

— Що там? — не приховуючи роздратування, запитав він Барасі, киваючи на ліжко.

— Там старе взуття, — спокійно відповів Барасі. — Пробачте, але у мене немає комірчини. Доводиться все тримати в кімнаті... Війна...

Цивільний щось сказав по-німецьки старшому з гестапівців і глянув на годинник. Старший виструпочився і стукинув каблукми. Не попрощавшись, фашисти мовчки вийшли з кімнати. З грюкотом зачинились двері. Блідий, вимучений Альдо плюхнувся на стілець.

— Синьйоре Барасі, у моєму житті були тяжкі часи. В Парижі мені били з п'яти метрів, але я хвилювався вдесятеро менше, ніж сьогодні.

Спростована приказка

У 1950 році золота статуетка богині Ніке, врятована доктором Отторіно Барасі, опинилась у столиці Бразилії — місті Ріо-де-Жанейро. Там проходив ІV чемпіонат світу. Перемігши усіх своїх суперників, у фінал вийшли господарі турніру — бразильці і перші чемпіони світу — уругвайці.

16 липня, в день фіналу, всі жителі Ріо-де-Жанейро прокинулися дуже рано. Місто гуло, мов потривожений вулик. Не працювали фабрики і магазини, не ходили автобуси і трамваї. Усі говорили тільки про футбол, щасливчиків, які мали квитки на стадіон, проводжали заздрісними очима.

Зустріч призначили на шосту годину вечора, коли спаде спека, але вже об одинадцятій трибуни найбільшого в світі стадіону «Маракана» — він уміщує двісті тисяч глядачів — були вщерть заповнені. Ніхто не міг усидіти вдома. Всім хотілося на власні очі побачити, як вручають Золоту богиню. А в тому, що її вручать бразильцям, ніхто не сумнівався. Хіба можна програти вдома?

— Атакуйте одразу, — сказав тренер бразильської команди Флавіо Коста. — Переможе той, хто заб'є перший гол. І пам'ятайте приказку: вдома й стіни допомагають. Ми обов'язково переможемо.

Коли уругвайські футболісти вийшли на поле, їм стало страшно. Десятки тисяч жовто-зелених бразильських прапорів майоріло на трибунах, деренчали тріскачки, ревли труби, злітали в повітря петарди і ракети. Тисячі голосів безупинно повторяли:

— Бра-зіль! Бра-зіль!

У першому таймі голів не було, але він пройшов при явній перевазі бразильців. Підтримувані болільниками, вони безупинно атакували, і уругвайці ледве відстояли свої ворота.

На перерві команди не бачили одна одну. Бразильців оточили десятки фотографів, друзі, журналісти. Вони не давали їм відпочити, тиснули руки, поплескували по плечах і безперестанку кричали:

— Ви переможете! Ви переможете! Опір суперника вже зламано!

Уругвайці лежали в глибоких кріслах, випроставши стомлені напруженою біганиною ноги.

— Якщо ми будемо лише захищатися, то програємо, — сказав маленький верткий Чіггіа. — Треба атакувати!

Його ніхто не підтримав. Товариші по команді мало вірили в удачу. Їх ніби загінотизувала приказка про рідні стіни.

Гра продовжувалась, і майки бразильців оточили уругвайські ворота. Їхній краций гравець, чорношкірий гігант

Адемір, прорвався до воріт, але замість удару тихенько відпасував назад своєму партнеру Фріаку. Удар Фріака неможливо відбити. Стадіон зустрів гол таким ревінням, що його було чути за кілька кілометрів.

— Бразилія — чемпіон! Бразилія — скандували глядачі. Усміхалися бразильські футболісти. Вони вже почували себе переможцями і почали грати неухважно, хизуючись перед глядачами виконанням всіляких трюків. Похнюпивши голови, грали уругвайці, і лише маленький Чіггіа не втратив віри у перемогу.

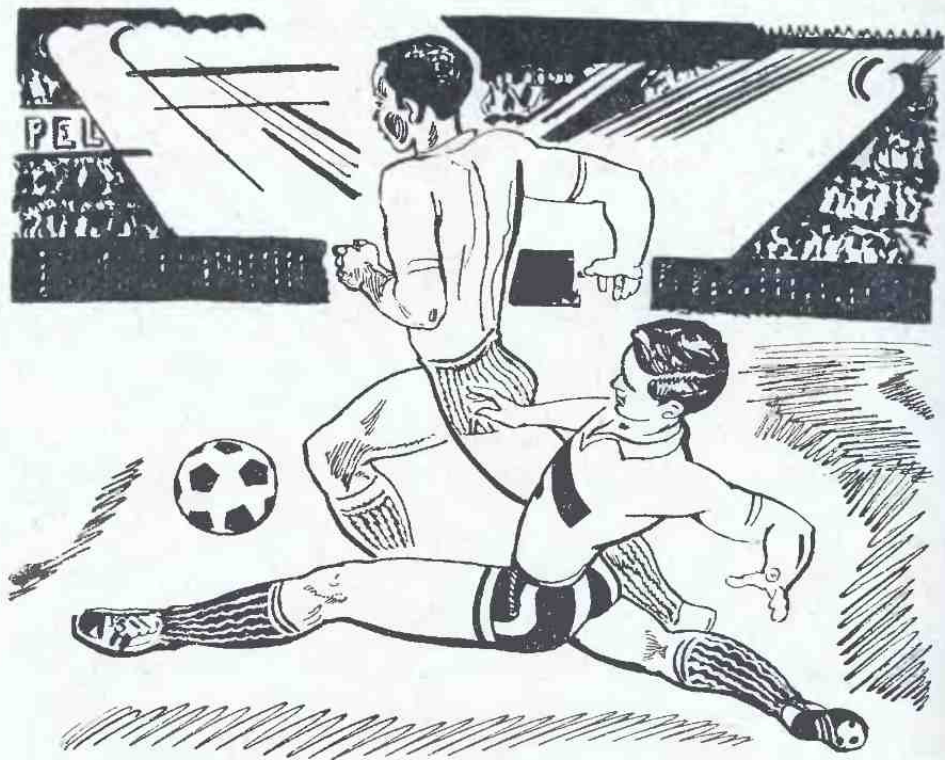
— Вперед, друзі! — безустанно підбадьорював він своїх товаришів і сам, не шкодуючи сил, рвався до бразильських воріт. Не раз падав, зіткнувшись з високими на зріст захисниками, але одразу ж підводився і продовжував боротьбу. Мужність Чіггіа врятувала уругвайців від розгубленості, яка охопила їх після пропущеного гола. І вони почали грати сміливо, напористо.

Ось Чіггіа вивів на удар Шіаффіно, і над стадіоном запала така тиша, що було чути шум прибою. Уругвайці зрівняли рахунок.

Настала розплата за самовпевненість і зазнайство. Тепер розгубилися бразильці. На ноги їм ніби хтось повісив чавунні гирі, м'яч перестав слухатися. Здавалось, на поле вийшла зовсім інша команда. І не знайшлося в ній людини, яка вселила б усім віру в перемогу. А уругвайці, немов і не було позаду години напруженої боротьби, безперестанку атакували і не залишали штрафного майданчика бразильської команди.

Даремно кричали глядачі, даремно злітали в повітря ракети і петарди і без кінця миготіли прапори. Рідні стіпи не допомагали команді, яку покинула впевненість. А коли до кінця гри залишалось п'ять хвилин, невтомний Чіггіа увірвався на штрафний майданчик і під гострим кутом сильно пробив по воротах. Воротар бразильців Барбоса спохватився, коли м'яч уже був у сітці.

Золоту статуетку вручили капітану уругвайців Варела.

нитим футболістом. Першим подарунком для Діко, так звали в сім'ї первістка, був м'яч. Але замість радості почалися самі неприємності.

Довелося платити за першу розбиту шибку.

— Я забороняю тобі грати у футбол! — кричала мати. — Батькової зарплати не вистачає, щоб прогодувати нашу сім'ю. Так усі наші гроші підуть на скляра.

— Синку, — тихо говорив батько, коли вони залишались удвох, — бити треба точніше, тоді м'яч не летітиме у вікна. Ось поглянь, як це робиться. — І він показував, як слід правильно бити по м'ячу, примушував сина повторяти.

Сиц виявився здібним учнем. Скоро скляр забув дорогу

до їхнього будинку. А вулична команда на чолі з темношкірим Діко стала грозою для всіх вуличних команд містечка. Діко, як і всі хлопчачки з бідних кварталів, грав у футбол босоніж, по-португальськи — пелада, і тому дістав прізвисько Пеле.

Коли команда Пеле стала чемпіоном міста, його помітили і запросили до знаменитого футбольного клубу «Сантос». Вперше в житті він узув бутси і почав тренуватися по-справжньому. В шістнадцять років юнак вийшов на матч чемпіонату країни, і тоді його побачив Феола.

Через рік у Швецію на чемпіонат світу прибула збірна Бразилії. В її складі був Пеле, якому ще не сповнилося сімнадцяти, і Феола не відпускав його ні на крок від себе. У великому незнайомому місті юнак міг заблудитися. Зате на футбольному полі чудово обходився без опікуна. Він легко знаходив дорогу до чужих воріт і примушував воротарів виїмати з сітки м'яча за м'ячем.

— Пеле! Пеле! — кричали глядачі, коли м'яч потрапляв до чорпошкірого юнака. Його одразу полюбили всі.

Пеле грав чудово, відмінно грали всі його товариші, та все ж головним у грі бразильської команди було інше.

— Весь час здається, що бразильців на полі не одинадцять, а більше, — скрушно розводили руками гравці і тренери команд, що зазнали поразки. — Все поле в жовтих майках!

У чому ж полягала нова тактика Феоли?

Усі команди тримали в обороні трьох гравців, а в нападі п'ять. Феола відрядив ще одного футболіста в захист, і він одразу став несприступним. Форварди суперника не знали, як грати. Адже вони звикли завжди бачити перед собою трьох.

Двоє в команді бразильців тепер постійно грали в центрі, де проти них виступав тільки один захисник суперника. Крім того, до атак несподівано підключалися то захисники, то півзахисники. Кожен з них умів точно бити по воротах, і суперники не знали, звідки чекати небезпеки. В інших командах нападаючі тільки нападали, а захисники лише за-

хищались. Бразільці грали по-новому і добилися здійснення своєї заповітної мрії: стали чемпіонами світу.

Нових чемпіонів захоплено вітали всі глядачі, та найбільше аплодисментів дісталось сімнадцятирічному Пеле. А після фінального матчу юнака оточили представники футбольних клубів багатьох країн і, пропонуючи шалені гроші, умовляли виїхати з Бразилії.

— Я люблю свою батьківщину, — відповів юний футболіст. — І не зречусь її ні за які гроші.

Пеле прозвали королем футболу, та на все життя він зостався простим хлопцем з бідних кварталів. Він і досі грає за свій клуб «Сантос», ніякі запаморочливі пропозиції не змогли примусити його покинути батьківщину. Немало знаменитих футболістів були безсилі вистояти перед спокусою великих грошей. Син бідного негритяньського вчителя вистояв.

Історія одного гола

У далекій південноамериканській республіці Чілі проходив сьомий чемпіонат світу. Жеребкування звело команди СРСР та Уругваю.

Матч уже мав скоро закінчитись, а рахунок не змінювався — 1:1. Кожній команді потрібна була тільки перемога — один гол вирішував усе.

М'яч літав по полю так швидко, що притихлі глядачі не встигали стежити за ним. Радіокоментатори стомилися і також не встигали розповідати про все, що діялось на полі. Спотикаючись, пересувався по полю суддя. У нього звело судорогою ногу. Тільки футболісти забули про втому. Адже один гол вирішував усе.

М'яч по діагоналі покотився до кутового прапора. Випередивши двох уругвайців, першим наздогнав його Ігор Численко і, не роздумуючи, сильно вдарив по воротах. Стадіон вибухнув криком: м'яч лежав у сітці воріт. Нічого не

розуміючи, дивився на нього скам'янілий від горя воротар. Суддя підбіг до воріт, ще раз подивився на м'яч і дав довгий свисток. Радянські футболісти обнімалися, цілували один одного, а уругвайські... Вони щільним кільцем оточили суддю і, розмахуючи руками та перебиваючи один одного, довели, що гола не було.

— М'яч пройшов мимо... У сітці дірка... Він влучив у сітку збоку... Це неправильно,— уругвайські гравці благально дивилися на суддю, а він розгубився і не знав, що робити. На якусь мить він упустив м'яча з поля зору і побачив його уже в сітці.

Капітан радянської команди Ігор Нетто — це він дав пас Ігорю Численку — добре бачив політ м'яча. Але він не поспішав підійти до судді, а покликав до себе товариша.

— Ти забив гол?

— Ні,— відповів Численко.— М'яч пройшов крізь бокову сітку, в ній виявилась дірка. Я трохи поспішив і не влучив у ворота.

Нетто з полегшенням зітхнув. Хоч він сам добре все бачив, але не був до кінця впевнений у своїй правоті. Обережно розштовхавши уругвайців, Нетто протиснувся до судді і спокійно сказав:

— Вони мають рацію, гола не було. Помилку треба виправити.

Уругвайці зразу замовкли. Вони не розуміли по-російськи, та значення сказаного капітаном радянської команди одразу дійшло до них.

— Граціас, капітан,— з усіх боків простяглися до Нетто руки суперників.

— Гаразд, гаразд,— добродушно махнув рукою Ігор.— Давайте грати, час не стоїть.

Уругвайський воротар вибив м'яча від своїх воріт, і гра закипіла. З новою силою, жваво повели мову радіокоментатори. Вони розповіли слухачам своїх країн про вчинок радянського капітана, який добровільно відмовився від гола, вже зарахованого суддею.

А гол все ж було забито. Зробили це радянські футболісти дещо пізніше і за всіма правилами. Недавні суперники перші привітали їх з перемогою.

Гаррінча виручас бразільців

Наші футболісти впевнено почали чемпіонат, але після перемог над югославською та уругвайською командами програли чилійцям і не змогли пробитися у фінал. Цього добилися футболісти Бразилії і Чехословаччини.

У бразильській команді не було Пеле. Ще на самому початку турніру він дістав травму, і лікар не дозволив йому грати. Всі сподівалися, що до фіналу він видужає, але нога боліла, і Пеле, засмучено опустивши голову, сидів на лаві разом з тренером і масажистом.

— Без Пеле бразильцям не виграти, — точилися розмови на трибунах. — Вони ледве пробилися у фінал. Хіба хто-небудь може замінити короля футболу?

Бразильці зовсім підунули духом, коли чехословацький нападаючий Поспіхал увірвався на штрафний майданчик і Масопуст з його подачі забив гол. Але вже через дві хвилини м'яч затріпотів у сітці чехословацьких воріт.

З цього моменту чехословацький воротар Шройф не знав ні хвилини спокою. Атаки набігали одна за одною, і щоразу починалися з правого краю.

— Гаррінча! — радісно галасували на трибунах, коли високий чорношкірий футболіст, наче метеор, мчав полем.

— Тримайте Гаррінчу! — кричав Шройф, як тільки м'яч потрапляв на правий фланг.

— Bravo, Гаррінча! — щасливо усміхаючись, вигукував Пеле. Він навіть забув про біль і вже не переживав, що не зміг вийти на поле. Бразильці наступали — це було для нього найголовніше.

На перерву команди пішли при рахунку 1:1, проте обличчя прихильників Бразилії сяяли. На трибунах уже не

запитували, хто замінить Пеле. На всі лади трибуни повторювали: «Гаррінча! Гаррінча!»

...У столиці Бразилії — Ріо-де-Жанейро — вдень і вночі чути шум прибою. Хвилі океану накочуються на піщаний пляж Копакабана, який простягнувся на десятки кілометрів. З ранку до вечора по піску ганяють м'яча бразильські хлопчачки. Для них тут привілля: взуття не потрібно, майданчиків скільки завгодно, а набридне грати — купається в теплій океанській воді. Грати на піску нелегко, а Маноелу дос Сантосу важче за всіх. У дитинстві він довго хворів, і одна нога у нього коротша.

— Гей, кульгавий, — кричали йому злі на язик хлопчачки, коли він спотикався або не влучав по м'ячу. — Візьми костюра, буде легше.

Маноел тільки зціплював зуби. Він рано-вранці тікав з дому, де однаково не було чого їсти, і повертався, коли на небі яскраво світили зорі. Домівкою для нього став пляж Копакабана. Коли його не приймали в гру, він дивився, як грають інші, або йшов у дюни і тренувався з саморобним ганчір'яним м'ячем, стрибав і бігав по піщаних пагорбах.

Одного ранку, як завжди, він поспішав на пляж і раптом побачив на краю тротуару монету. Маноел не повірив своїм очам — цілісінький долар! Він затиснув монету в руці, і серце його закалатало. У нього ніколи ще не було стільки грошей.

Він пробіг повз продавця морозива і магазин кондитера, не зупинили його вигуки продавця пиріжків і смажених горіхів. Він вскочив у магазин спортивних товарів і поклав монету на прилавок. Темношкірий кульгавий хлопчик купив справжнього футбольного м'яча. І потім не залишав його навіть уночі, наче боявся, що хтось відніме.

Маноел навчився виробляти з м'ячем такі штуки, що подивитися на нього збігалися хлопчачки з усього пляжу. Тепер усі запрошували його у свою команду. Він дістав веселе прізвисько Гаррінча, що означає по-португальськи пташка. Бо він не біг, а неначе летів по піску. І піхто навіть

у думці вже не називав його кульгавим.

Якось надвечір на пляж прийшов тренер одного з відомих бразильських клубів. Йому сказали, що на Копакабани є хлопчина, який може робити з м'ячем що завгодно. Тренер не дуже вірив чуткам, та коли побачив Гаррінчу, то від здивування зняв капелюха. А вже наступного дня хлопчик з кварталу жебраків уперше в житті ступив на підстрижений газон футбольного поля.

Потім його помітив Феола.

Коли команди знову вийшли на поле, тренер чехословацької команди Рудольф Витлачіл наказав двом футболістам не відставати від Гаррінчі. Та темнопкірий форвард не злякався. Він так заплутав своїх сторожів, що вони, метаючись за ним то вправо, то вліво, нерідко втрачали рівновагу і падали. А Гаррінча просувався вперед і без перешкод виводив своїх товаришів на удар.

Після другого гола, забитого з подачі Гаррінчі, у нього з'явився третій сторож. Та й це не допомогло. Гаррінча робив на полі все, що хотів. І Шройфу втретє довелося виїмати м'яча з сітки.

Сам Гаррінча в цьому матчі жодного разу не пробив по воротах, але його обнімали після кожного забитого гола. Без його допомоги зробити це не пощастило б. Кульгавий хлопчик з кварталу жебраків Ріо-де-Жанейро став героєм чемпіонату світу і допоміг своїй команді другий раз підряд завоювати Золоту богиню.

Шалапут врятовує богиню

Головний інспектор Скотленд Ярда — містер Вільям Літл прокинувся в благодушному настрої. Учора, в неділю, риболовля була на рідкість вдалою. Він перевершив свого нерозлучного приятеля і сусіда — містера Майкла Грінвуда, рівно вдвоє. Такого улову давно не випадало на його долю. Мугикаючи пісеньку, містер Літл узяв електробритву і пішов у ванну. Телефонний дзвінок змусив його вернутися в кімнату.

— Алло, — невдоволено озвався він, та вже через секунду містер Літл, важко дихаючи, прихилився до стіни. Рука з телефонною трубкою опустилась униз.

— Містер Літл! Містер Літл! — надривався голос у трубці. — Ви мене чуєте?

— Не хвилюйтесь, інспекторе, — містер Літл уже оволодів собою і підніс трубку до вуха. — Через кілька хвилин я виїжджаю.

Коли чорна машина головного інспектора Скотленд Ярда під'їхала до Вестмінстерського палацу, її зустріли п'ятеро детективів і чимала група кореспондентів лондонських газет.

«Уже пронюхали», — тоскно подумав Літл. Від гарного настрою не лишилося й сліду. Навіть його, хто прослужив

у карному розшуку сорок років, приголомшив злочин. Такого в історії Скотленд Ярда ще не було.

У супроводі детективів Літтл пройшов до Централ-хол палацу і зупинився біля скляної шафи. Бокова стінка була викинута і лежала на підлозі. Служитель з восковим обличчям і тремтячими руками з надією дивився на детективів. Він усе ще не міг отямитися.

— Є які-небудь сліди? — звернувся Літтл до детективів.

— Жодних, сер!

— Хто тут буває?

— Хто завгодно, сер. Уже два тижні в цих шафах експонується рідкісна колекція спортивних марок. Деякі з них оцінюються в сотні фунтів стерлінгів. А три дні тому...

— Я знаю, — перебив Літтл. На якусь мить заплющив очі. Може, це все — поганий сон? Зараз він розплющить очі — і виявиться, що все в порядку. Золота богиня, знаменита Ніке, яку привезли в Англію до початку чергового чемпіонату з футболу і виставили в Централ-холі Вестмінстерського палацу, щоб її могли побачити всі, хто бажає, стоїть на місці, рядом з колекціями марок.

Літтл розплющив очі. В кутку стояла шафа з виламанною стінкою. На нього дивилися служитель та співробітники, які чекали термінових розпоряджень. Ні, це не сон. Золота статуетка зникла.

— Оточити палац і ретельно все перевірити, — наказав Літтл. — Затримувати підозрілих, посилити нагляд за всіма, хто виїжджає з Лондона, особливо літаками.

Чорний лімузин швидко доставив головного інспектора в його кабінет. Маленькі машини репортерів розлетілися по редакціях газет. І вже через кілька годин увесь світ знав про злочин у Вестмінстерському палаці. Головний футбольний приз планети безслідно зник. Крайці детективи Скотленд Ярда залишили всі свої справи і взялися за пошуки Золотої богині.

Минали дні. Футболісти багатьох країн готувалися до чемпіонату. А в кабінет містера Літтла надходили тільки

певтішні вісті. Детективи збилися з піг, вони працювали без сну і відпочинку, але викрадач богині наче крізь землю провалився.

— За що ж ми будемо змагатися? — запитували один одного футболісти.

Скромний службовець однієї з лондонських контор Девід Корбетт купив вечірню газету по дорозі додому. «Знову нічого, — пробурмотів він, проглядаючи сторінку, на якій вміщувались повідомлення про розшук Золотої богині. — Загадав хтось роботу Скотленд Ярду».

Повернувшись додому, Девід переодягнувся і заходився готувати вечерю. А після вечері у супроводі свого вірного друга — маленького собачки Пікклза, що по-англійськи означає Шалапут, пішов прогулятися перед сном. Його маршрут завжди був один і той же. Два квартали вперед, потім поворот направо і через сто метрів маленький скверик. По його алеях Корбетт робив три кола і повертався додому.

У скверіку було тихо. Ліхтарі освітлювали безлюдні алеї. Корбетт спустив Шалапуту з повідка і повільно почваляв алеєю. Шалапут з радісним скавчанням кинувся в куці. Весь день він просидів у квартирі, чекаючи господаря.

— І справді Шалапут, — подумав Корбетт, дивлячись, як гасас по газонах і в куцах собачка. — Нема того, щоб іти рядом зі мною.

Раптом Шалапут голосно загавкав і кинувся в куці. Затріщали гілки. Собачка розлютовано вовтузився, гріб лапами землю.

— З ким це він так воює? — Корбетт зупинився.

Нарешті Шалапут вибрався з куців на алею. В зубах він тримав якийсь пакет, перев'язаний мотузкою.

— Що там? — Корбетт присів біля собачки. Швидко розв'язав мотузку, старі газети впали на асфальт. У руках Корбетта опинилась якась фігурка. Він підійшов ближче до ліхтаря, щоб розглянути знахідку Шалапуту. Руки у нього затремтіли.

— Золота богиня, — прошепотів він. — Золота богиня...

Сумніву бути не могло. Фотознімки вкраденого призу були у всіх лондонських газетах і журналах. Корбетт бачив ці знімки десятки разів.

Через півгодини в кабінет містера Літтла збіглися всі співробітники Скотленд Ярда. Посередині його письмового столу стояла золота статуетка. В широкому шкіряному кріслі сидів Девід Корбетт, на колінах у нього вмонтився Шалапут і поглядав чорними очима на детективів, що зібралися в кімнаті. До кабінету заходили все нові й нові люди, і Девід

Корбетт вдесьте починав розповідати про знахідку свого маленького друга.

Очевидно, злодії не зуміли вивезти статуетку з Лондона і, щоб не потрапити до рук поліції, вирішили позбутися її, закинувши в купі малолюдного скверика.

Золоту богиню повернули на місце в скляну шафу Сент-рал-ходу. Але тепер біля неї вдень і вночі чергували чотири здоровенні полісмени, а відвідувачам ближче, ніж на два метри, підходити до шафи заборонялось.

Шалапут виручив Скотленд Ярд. Детективи зайнялися своїми справами, головний інспектор Літл знову поїхав на риболовлю. А Девід Корбетт дістав безплатного квитка на стадіон Уемблі, де 30 липня 1966 року відбувся фінальний матч чемпіонату світу з футболу. Золоту статуетку вручили капітану збірної Англії — Боббі Муру. Його команда перемогла німецьких футболістів з рахунком 4 : 2. Глядачі аплодували, кричали і співали. У цьому галасі майже ніхто не чув радісного гавкання маленького собачки Шалапута. Рятівник Золотої богині теж був на стадіоні і після матчу одержав подарунок від щасливих футболістів — великого біфштекса.

Прощання із Золотою богинею

Буденного січневого дня 1970 року в лондонський аеропорт у супроводі ескорту мотоциклістів прибув броньований поліцейський автомобіль. Рвучко відчинилися дверцята, і на асфальт один за одним вистригнули чотири широкоплечі здоровані. Один з них тримав у руці коричневий саквояж.

Насторожено оглядаючись на всі боки і не виймаючи рук з кишень, вони пройшли до літака, який через півгодини вилітав у столицю Мексиканської республіки — місто Мехіко. В літаку їм відвели окремі салон, а стюардеса попередила всіх: щоб уникнути неприємностей, забороняється підходити до салону і задавати питання його пасажиром.

Який же тасмничий вантаж зберігався в коричневому саквояжі? Старанно упакована, в ньому лежала Золота богиня. На стадіонах Мексики в перших числах червня мав початися черговий, дев'ятий чемпіонат світу, і богиня поспішала до місця майбутніх футбольних баталій. А лондонська поліція, налякана подіями минулого чемпіонату, вжила всіх заходів безпеки, щоб доставити золотий приз за океан у повній цілості. Четверо в літаку не зводили очей з саквояжа і були готові захистити Золоту богиню від будь-якого нападу.

Англійські полісмени вперше вільно зітхнули, коли передали коричневий саквояж у руки начальника мексиканської поліції. Свою справу вони зробили і могли спокійно повертатися додому. А начальник мексиканської поліції сів у броньований автомобіль і поїхав у Національний банк. Там він попросив сховати богиню глибоко в підвалі, в одному з вогнетривких сейфів.

— Ми не хочемо ризикувати, — заявив він. — Хто може поручитися, що коли кубок украдуть, в нашій столиці знайдеться такий же меткий собачка, як Шаланут? Ми винесемо приз із підвалів банку тільки на фінальну зустріч. А поки що нехай богиня відпочине.

Настав червень. Богиня мирно відпочивала в підвалі Національного банку. А шістнадцять команд вели наполегливу боротьбу за право повезти дорогий приз на батьківщину.

...Більш як сто тисяч глядачів поспішали зайняти місця на кращому мексиканському стадіоні «Ацтека», але першою прибула туди Золота богиня. Начальник поліції щасливо посміхався. Все обійшлося гаразд. Йому не довелося проводити безсонні ночі і розсилати у всі кінці детективів. Сонячне проміння вигравало на золотих крилах Ніке, гладило мармуровий постамент. Глядачі криками і помахами рук вітали статуетку, немов живу людину.

На мить над стадіоном «Ацтека» запала мертва тиша, коли футболісти Італії та Бразилії, бліді від хвилювання, вибігли на яскраво-зелене поле. Їхнє хвилювання передалося їм глядачам. Адже зараз мав відбутися не просто фінальний

матч світового чемпіонату, а й прощання із Золотою богинею.

Коли Жюль Ріме організував перший чемпіонат світу, він зробив одне застереження: якщо яка-небудь команда зуміє тричі завоювати золотий кубок, він залишається їй навічно. А обидві команди, які зійшлися в поєдинку на стадіоні «Ацтека», уже двічі володіли цим призом. Отже, Золотий богині судилося вирушити або в Бразилію, або в Італію.

Напередодні в готелі, де жили італійці, панував насторожений спокій. Сидячи в глибоких кріслах, футболісти слухали свого тренера Ферручіо Валькареджі.

— Наше завдання — закрити крапці бразильських нападаючих Пеле, Тостао і Жаїрзіньо. Захисники повинні йти за ними невідступно, стати їхньою тінню. Пам'ятайте: головне — це оборона своїх воріт. Атакувати рідко, але несподівано й швидко, наче укол шпаги. Ця тактика вивела нас у фінал, і вона ж допоможе нам перемогти.

Валькареджі докладно пояснив кожному футболістові його завдання, а вони напружено вслухалися в слова тренера, намагаючись уявити собі परिшеті завтрашньої гри.

У таборі бразильців лунали співи і музика. Півзахисник Клодоалдо організував невеликий оркестр, що виконував на народних інструментах пісні, які написав... Пеле. Так, цей чорношкірий хлопець був не тільки чудовим футболістом, а й прегарно грав на гітарі і складав веселі пісеньки. Бразильці вирішили не думати про наступний матч, а добре відпочити і вранці, одержавши вказівки тренера, одразу кинулися в бій.

Тренер бразильської команди — Маріо Загало — не брав участі в цих веселощах. Він сидів в окремій кімнатці і обдумував план наступної гри. Прикривши очі рукою, він на мить задумався і перенісся на двадцять років назад. Картини минулого постали перед ним, неначе живі.

Веселий дев'ятнадцятирічний солдат Маріо Загало був незмірно щасливий. Його, кращого футболіста полку, включили до складу патрульної роти, яка виїжджала на стадіон

«Маракана». Двісті тисяч глядачів заповнили його трибуни, щоб стати свідками фінального матчу Бразилія—Уругвай.

— Дивись уважно, Маріо, — говорили йому друзі-солдати, які залишались у казармі. — Ти повинен будеш докладно розповісти нам, як бразильці завоювали Золоту богиню.

Минуло двадцять років, але Маріо Загало не може забути той день. Він радісно закричав і зірвав шапку з голови, коли бразильці забили перший гол. Суворий капрал не зробив йому зауваження, бо й сам кричав, не шкодуючи горлянки. А потім... Потім він плакав, не соромлячись, що був у військовій формі. Золота богиня дісталася уругвайцям.

Тоді ж Маріо Загало поклявся зробити все, щоб золотий приз залишився в Бразилії. І він додержав слова. За працювитість товариші прозвали його Мурашкою. Майстерність його зростала з кожним днем. У двадцять п'ять років Загало став гравцем збірної країни і двічі привозив зі своїми друзями в Бразилію золоту нагороду. Тепер він уже не може вийти на футбольне поле, бо літа не дозволяють, але повинен зробити все, щоб перемога дісталась його команді.

На ранок план був готовий. Загало вмився холодною водою, щоб відігнати втому, і зібрав своїх вихованців.

— Я знаю, що італійські захисники пристануть до наших форвардів, наче смола. Тому, хлопці, весь час міняйтесь місцями. Вони будуть ганятись за вами, а в їхній обороні з'являться дірки. Ти, Карлос Альберто, будь дуже уважним, зірким. Як тільки Жаїрзіньо відведе свого сторожа і на краю стане порожньо, сміливо йди вперед, атакуй! І ти, Герсон, не лови гав!..

— Зрозуміло, — сказав правий захисник Карлос Альберто. — Адже мене вони не опікають.

А півзахисник Герсон тільки кивнув головою.

...Наче морський прибій, накинупись бразильці на італійські ворота, які захищав досвідчений воротар Альбертозі. Вони закрутили таку карусель, що захисники італійців просто розгубилися. Кожний бігав за своїм підопічним і заважав іншим гравцям команди. І ось Пеле на якусь частку

захисників, відкриваючи простір перед воротами суперників. Жаїрзінью виріс там неначе з-під землі. Пас Пеле точний — прямо в ноги партнеру. Жаїрзінью пробив без промаху.

Четвертий гол був найкрасивішим. Жаїрзінью знову відвів Факетті і послав м'яча Пеле. Той кинувся до воріт. Назустріч йому — італійці. Пеле заніс погу і... відкинув м'яча вправо. А там, по правому краю, зі швидкістю торпедного катера мчав чорношкірий гігант Карлос Альберто. Йому ніхто не перешкодив, шлях до воріт був вільний. Блискавичний удар — м'яч торпедою влетів у ворота і заплутався в сітці. Альбертозі навіть не встиг відреагувати на цей удар, усе сталося в лічені частки секунди.

Злітали в повітря ракети і петарди, бразильські болільники розмахували прапорами і гучно вітали своїх улюбленців. А над одним сектором попливла біла, наче сніг, хмаринка. Але звідки б узявся сніг у Мексиці, та ще й у червні? Снігу не було. Вітерець розносив по стадіону хвилі рисової пудри.

Справа в тому, що в збірній Бразилії грали футболісти з різних клубів. Воротар Фелікс виступав за найстаріший футбольний клуб «Флуміненсе». Півстоліття тому в Бразилії існувала расова дискримінація, і неграм не дозволялося виступати на полі нарівні з білими. А кращими футболістами клубу були темношкірі спортсмени. Що ж робити?

Тренер команди знайшов вихід. Він наказав своїм футболістам пудрити рисовою пудрою обличчя і руки. Расова дискримінація вже не існує, а назва «Клуб пудри» — «Флуміненсе» — зосталась. Прихильники цього клубу завжди приходять на матчі з мішечками рисової пудри і салютують нею, коли їхня команда перемагає.

Ось і закінчилась історія Золотої богині. Назавжди залишилась вона у Бразилії як нагорода за мужність та наполегливість.

З М І С Т

Музей містера Бейлінга	3
З островів на континенти	27
Свля у русі	55
Пригоди Золотої богині	85

35 коп.

10-19-40